

KÁDÁR ZOLTÁN, RÁCZ ATTILA

„A CSŐ VÉGE BE VAN HEGESZTVE MÁR NEKEM...”

Munkaképes inaktív személyekkel készült interjú vizsgálat a Makói Kistérségben

BEVEZETÉS

A Makói Kistérségben igen alacsony, országos átlag alatti a munkaaktivitás. Ennek oka egyrészt a lakosság előregedése, másrészt a munkahelyek utóbbi években történt rohamos csökkenése. A mezőgazdasági termelés – bizonyos földterület nagyság és technikai fejlettségi szint alatt – mára ráfizetéssé vált e tipikusan agrárjellegű vidéken, ahol egyébként a mezőgazdasági termeléshez szükséges természeti és társadalmi adottságok jók. Az éghajlat, a terepviszonyok, az itt élő tősgyökeres gazdálkodók szakértelmének ismeretében ez lehetne Magyarország egyik legprosperálóbb mezőgazdasági területe. A rendszerváltás után azonban a kistérséget leginkább a gazdasági pangás, a kilátástalanság jellemzi az újdonsült Európai Unió állampolgárok optimizmusa helyett.

A Regio-Data Társadalomkutató és Vidékfejlesztési Tanácsadó Bt. valamint a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszéke által 2006-ban elvégzett szociálpolitikai helyzetfeltáró kutatás, – mely alapján elkészült *A Makói Kistérség szociálpolitikai fejlesztési programja* is – számos eredménye éppen a munkaaktivitás témakörében tárt fel olyan problémagócokat, melyek további boncolgatása, finomabb megismerése választ adhat az inaktív állomány motivációjának, munkaerőpiacról való távolmaradásának okaira. A kutatásban használt 2500 fős, a Makói Kistérség háztartásait reprezentáló minta a további, mélyebb okfeltáró kutatásra ösztönzött bennünket.¹ A mintában szereplő, s válaszaik alapján a motiválatlan, de munkaképes korban lévő inaktívak közé sorolható személyek ismé-

¹ Részletesebben a kvantitatív kutatás munkaerőpiaci helyzetére vonatkozó elemzését lásd: Rácz Attila: Munkanélküliség, munkaaktivitás és munkavállalási hajlandóság a Makói Kistérségben (2006) In: Rácz Attila (szerk): Város és Vidéke. Településszociológiai Tanulmányok 2003–2006 Belvedere, Szeged 2007.

telt együttműködésével az immár egyetlen kérdéskörre redukált, kvalitatív módszerekkel végzett, mélyinterjúk és fókuszcsoportos vizsgálat révén választ adhatnak arra a rendkívül fontos kérdésre, hogy munkaerejüket és kreativitásukat miként lehetne ismét az ország érdekébe állítani.

A Makói Kistérség inaktív, de életkorát és egészségi állapotát tekintve munkaképes, ám a munkaerőpiactól távol maradó lakosai közül a helyi önkormányzatok segítségével összeállított mintán, több mint 100 mélyinterjú készítettünk a kistérség inaktív lakosainak munkaaktivitási attitűdjének feltárása céljából.

Az interjúk során tizenegy fő kérdéscsoportot jártunk körül:

1. Mióta nincs az interjúalanyunk munkaviszonya, és mi ennek az oka?
2. Szeretne-e állandó munkaviszonyt létesíteni?
3. Az utóbbi néhány hónapban próbált-e elhelyezkedni?
4. Milyen módszerekkel próbált elhelyezkedni?
5. Ha nem talált munkát, mi volt ennek az oka?
6. Ha nem akart munkát keresni, mi ennek az oka?
7. Szokott-e esetenként alkalmi munkát végezni?
8. Hogyan látja, a jelenlegi viszonyok között megéri-e állandó munkaviszonyt létesíteni? Hogyan képzei el a jövőjét?
9. Lát-e reményt a jelenlegi helyzetéből való kilábalásra?
10. Gondolt-e már arra, hogy munkavégzés céljából más magyarországi régióba, esetleg külföldre költözzön?
11. Van-e olyan szakmája, amellyel a múltban biztosítani tudta a megélhetését, mára azonban képtelen elhelyezkedni vele?

A kutatás eredményei az alábbiakban olvashatók. Hasznos lehet a kutatás során felszínre került ismeretek megosztása a kistérség munkáltatóival, valamint az állami munkaügyi szervekkel, s ezek ismeretében újabb elhelyezkedési stratégiák felvázolása az inaktív keresők előtt. A kutatás eredményei alapján a helyi gazdasági munkaerő-igények kielégítésére alkalmasabb hatékony, rugalmas elhelyezkedési lehetőségek kidolgozására, és felvázolására nyílhat mód az érintett csoport számára.

„A rendszerváltást a leginkább lényegretörő közhellyel úgy szoktuk jellemezni, hogy a parancsgazdaság (tervgazdaság) piacgazdasággá alakult, a diktatúra meg többpárti parlamenti demokráciává és jogállamisággá. [...] Struktúráló szempontból a hatalmi viszony domináns helyét a tőkeviszony vette át a piaci társadalomban” – olvasható Ferge Zsuzsa *Struktúra és egyenlőtlenségek a régi ál-*

lamszocializmusban és az újkapitalizmusban (Szociológiai Szemle 2002/4 18. p.) című tanulmányában. Ez az állapot kettévágja a társadalmat tőketulajdonosokra és a többiekre, két olyan térfélre, melyek sok szállal kapcsolódnak egymáshoz. Ferge azt is elismeri, hogy a gazdasági tőke a politikai hatalom fölé emelkedik, s irányíthatja azt, ha erre lehetőség adódik. Mindez tulajdonképpen visszahozza azt a Marx által leírt dichotóm viszonyt, amelyet az 1917-től a 80-as évek elejéig-végéig tartó különböző intenzitású, kommunizmust megcélzó kísérletek próbáltak meg „korrigálni”, illetve amelyet a nyugati típusú szociáldemokráciának sikerült – túllépve a marxi elmélet ortodox gyakorlatán – bernsteini alapokon, főként a skandináv országokban sikeresen megreformálni, példaértékű jóléti állammodellt alkotva felszámolni, továbbá az egyéb jóléti állammodelleknek többnyire szintén sikeresen kezelni.

Minthogy Magyarországon egy kommunista típusú fejlődési modell kiépítésébe kezdtek 1945 után, ennek kényszerű, felülről vezényelt átalakításai egyfajta szociáldemokráciát „nyomokban” is tartalmazó (ingyenes közoktatás, működőképes társadalombiztosítás és elfogadható színvonalú egészségügy, teljes foglalkoztatottság) különös képződményt eredményeztek, mely a 80-as évek végére a végelgyengülés állapotába került, s rohamléptekben átalakult piacgazdasággá.

E lépés hosszú évtizedek fejlődési grádjait ugrotta át, szó szerint beledobva a társadalmat egy ellenőrizetlen, vadkapitalista állapotba.

A piacgazdaság viszonyai között a mai napig „mündkét hierarchián – a tőketulajdonosokon és a többieken belül – óriásiak maradtak a fent és lent közötti távolságok. Az egyenlőtlenségek, különösen a tőketulajdonosok esetében, elszabadultak” (uo. 18. p.).

Ferge kitűnően láttatja ezt a világot. A tőkéseket négy kategóriába sorolja: nagyvállalkozókra; kisfoglalkoztatókra; önálló vállalkozókra; és kényszervállalkozókra. Négy csoportba kerülnek a tőkével nem rendelkezők is: „akiknek van stabil alkalmazásuk az elsődleges munkaerőpiacon; akik nem állnak alkalmazásban, csak valamilyen munkavégzésre szerződtek, mint afféle tőke nélküli vállalkozók; akiknek csak rendszertelenül, vagy csak a fekete – (nem legális) – piacon van helyük; továbbá [...] akiknek nincs munkaerő-piaci helyük. Ez utóbbiak egy része korábbi munkaviszonya jogán kaphat megélhetéséhez ellátást (nyugdíjat, táppénzt, munkanélküli járadékot), mások csak a lét jogán kaphatnak bármit is, ha vannak ilyen segélyek. Az alkalmi munkavállalók, az „atipikus” munkát végzők, a szerződéses külsősök egy része, a feketepiacon dolgozók és a végképp kiszoruló megélhetése bizonytalan: egy elfogadható megélhetési szinthez való jogaik és munkajogaik általában gyengék” (uo. 18–19. p.).

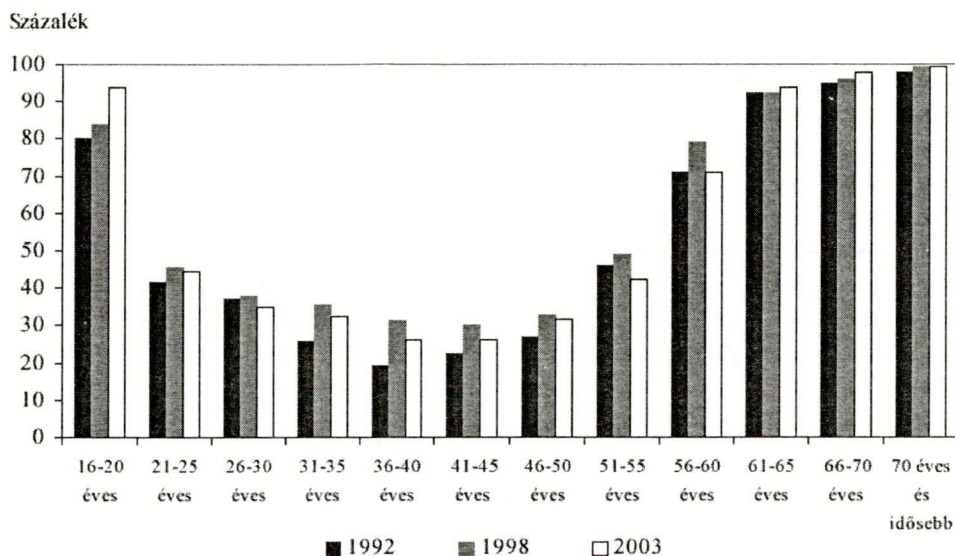
Ferge szerint a rendszerváltás során az egyenlőtlenség és szegénység növekedése két, egymást felerősítő mozgásnak volt köszönhető: a neoliberális (piaci fundamentalista) lendületnek, és a rendszerváltó országokban érvényesülő addig elnyomott érdekek politikai segítségével történő érvényesítésének. Ez utóbbi érdekek között az egyik legfontosabb a tulajdonosi-gazdagodási érdek kielégülése volt. A piaci fundamentalizmus a jóléti rendszerek leépítését és a munkajogok gyengítését egyaránt öles betűkkel róta fel zászlajára, s e művelet végrehajtásának érdekében autonóm, választani tudó, okos és egészséges populációkat vizionált, akik ezen tulajdonságaik révén a jóléti államokat is túlszárnyaló, még kívánatosabb világot építenek a régi rendszerek helyén. Még ha rendkívül óvatosan bánunk is a kritikával, ki kell jelentenünk, hogy a gyakorlat nem igazolta az elméletet: a jóléti államok erodálódása következtében korántsem a várva várt sikeres és bizakodó tömegek lepték el Európát, s benne a frissen kapitalizmusra váltó országokat, inkább az elkeseredett, heteronóm, múltjukat sirató, jobb sorshoz szokott emberek világa köszöntött be a fennren hirdetett utópia helyett. Ferge szavaival: „a következmény a csökkenő társadalmi össztermék korábbinál sokkal egyenlőtlenebb eloszlása volt. Az ismert következmények a tömeges munkanélküliség, a többség szegényedése, a szegénység mélyülése, a jóléti rendszerek zsugorodása és elveik átalakítása, a létbiztonságok megrendülése” (uo. 20. p.).

Monostori Judit *A szegénység és az életciklus összefüggései (Statistikai Szemle, 84. évfolyam 4. szám)* című tanulmányában kifejti, hogy az 1992-ben, 1998-ban és 2003-ban mért (TÁRKI) adatok azt mutatják, hogy az inaktivitás kockázata a középkorú generációk esetében a legalacsonyabb. A mérések alapján leginkább a 16–20 évesek inaktivitási mutatói bizonyultak tartósan magasnak.

Az inaktivitás mértéke számos korkategórián keresztül mindhárom mérési pontban nagyjából egyenletes eloszlást mutatott, míg az 51–55 és az 56–60 évesek esetében mindig megugrott az inaktívok száma. Megjegyzendő, hogy a nők inaktivitási rátája mindig magasabb, mint a férfiaké.

Monostori szerint az inaktívvá válásra 1992-ben leginkább az iskolai végzettség volt hatással, míg 1998-ra felerősödött az életkori hatás, és megnövekedett az 51–55 évesek, de különösen az 56–60 évesek inaktivitásba vonulása. A 2003-as évben az iskolai végzettség hatása ismét erőteljesen megnövekedett, de markánsan jelen volt a településtípusok közötti különbségek hatása is, „A falvakban és a megyeszékhelyeken szignifikánsan magasabb az inaktivitás kockázata a Budapesten élőkhez képest”. Az életkor szerepe tovább erősödik. A 16–40 éves referenciacsoporthoz képest minden 40 év feletti korosztályban nagyobb az inaktivitás kockázata, és ez az életkor előrehaladásával erőteljesen növekszik (*Statistikai Szemle, 84. évfolyam 4. szám, 368. p.*).

I. ábra. Az inaktív aránya a különböző életkori csoportokban

(Forrás: Statisztikai Szemle, 84. évfolyam 4. szám, 358. p.)

A 2003-as aktivitási pozíció alapján a dolgozók, a nyugdíjasok és az inaktívok személyes jövedelme lényegesen eltérő képet mutat: a munkahellyel rendelkezők személyes jövedelme 62%-kal haladja meg a népességi átlagot, a nyugdíjasoké 16%-kal, míg az inaktívoké 64%-kal marad el attól. Természetesen a személyes jövedelmek a korábbi aktivitási pozíció függvényei, vagyis **aki nem élt át inaktivitási periódust 1990 után**, vagyis megmaradt a munkahelye, **mondhatta magát a legszerencsésebbnek**. Azok viszont akik valami miatt inaktivitásba kényszerültek, de 2003-ban ismét a munkaerőpiacon voltak, már nem rendelkeztek ilyen jó kondíciókkal. A 2003-ban éppen inaktívok nagy része már nem először élte meg a munkaerőpiactól való távolmaradást, így ők voltak a legelesettebb helyzetben. Ezek az eredmények összecsengenek a nemzetközi kutatások eredményeivel is.

„Angol paneladatokon végzett elemzések kimutatták, hogy például a férfiak esetében a munkanélküliség valószínűségét – a további egyéni erőforrások hatásának kiszűrése után is – befolyásolja az a tény, hogy valaki korábban elvesztette-e már az állását vagy sem” (Statisztikai Szemle, 84. évfolyam 4. szám, 374. p.).

Tényként kezelendő tehát, hogy a szegénység kockázata azoknál az inaktívknál a legmagasabb, akik a munkaerőpiacról kirekesztődve, főként konjunk-túramentes időszakban aligha remélhetnek ismételt munkábaállási lehetőséget.

A Magyarországon inaktivitásba vonuló munkaképes korú és megfelelő egészségi állapotú polgárok között **nagy számban találhatók meg a cigányság képviselői**, akiknek az utóbbi 17 évben rendkívüli mértékű életmódváltozáson kellett átesniük. Azokat a munkalehetőségeket ugyanis, amelyekben a cigányok zöme az utóbbi évtizedekben elhelyezkedhetett, szinte teljes mértékben felszámolta a piacgazdaságra való áttérés folyamata.

Kemény István *A teljes foglalkoztatástól a munkanélküliségig és a láthatatlan gazdaság (Kisebbségkutatás, 2000, 4. szám)* című tanulmányában megjegyzi, hogy „az 1970. évi népszámlálás időpontjában az országban a munkaképes korú férfiak 87,7%-a volt aktív kereső és 12,3%-a nyugdíjas vagy eltartott. [...] Az ország erőltetett iparosítása a budapesti iparvidéken, az északi régióban és a Dunántúlon teljes foglalkoztatottságot, majd munkaerőhiányt és ennek nyomán a cigányok foglalkoztatásának rohamos növekedését eredményezte. Az 1971. évi országos kutatás idejére ez a folyamat odáig jutott, hogy a munkaképes korú (15–59 éves) cigány férfiak háromnegyed része állandó munkaviszonnyal alkalmazásban volt, további 10%-a önállóként, segítő családtagként vagy ideiglenes munkaviszonyban folytatott kereső tevékenységet, csupán 15%-uk maradt eltartott” (uo. 600. p.). Minthogy az iparosítás tovább folytatódott, a cigány nők is kezdtek rendszeres keresettel járó munkákat vállalni, így a munkaképes cigány nők a 80-as évek elejére 50% feletti arányban voltak képesek elhelyezkedni.

A regisztrált munkanélküliek arányának hullámozása, a 90-es évek elején történő megugrása, és az 1997–98-ra végbemenő számottevő javulása ugyanakkor korántsem egyértelmű, mert Kemény megjegyzi azt is, hogy „a regisztrált munkanélküliek számának csökkenése azonban nem azonos a tényleges munkanélküliek számának csökkenésével. Az ellátásra nem jogosult munkanélküliek egy része ugyanis nem látja annak értelmét, hogy regisztráltassa magát. [...] Tudjuk viszont, hogy az inaktív személyek nagy része valójában munkanélküli. Ez a megállapítás nemcsak a romákra, hanem az ország egész lakosságára is érvényes” (uo. 603. p.).

Kemény István az inaktívak 5 kategóriáját különbözteti meg:

1. akik a munkanélküliség elől a nyugdíjaztatás valamilyen formájába menekültek;
2. akik aktív keresők voltak, de munkanélkülivé váltak és a jövedelempótló támogatás lejártá után megszakították kapcsolatukat a munkaerő-szolgálatlaltal és kikerültek a nyilvántartásból;

3. akik valamilyen átmenet után váltak inaktívvá – GYES-re, GYED-re mentek, s ennek lejárta után már nem tudtak elhelyezkedni;
4. akik a feketegazdaságban dolgoznak, miután munkahelyüket elvesztették;
5. azok a fiatalok akik a 60–70-es években el tudtak volna helyezkedni, de a mai viszonyok között reményük sincs erre, így nem is regisztráltatják magukat.

A Kemény által említett, a munkaerőpiactól távoli, a cigányok által űzött túlélési technikák: vadászat, halászat, horgászás, gyűjtögetés, be nem jelentett mezőgazdasági munka, aratás és betakarítás utáni böngészés, építkezéseken végzett feketemunka, mindennel való kereskedés. E tevékenységek jelentős részével a **nem cigány, munkaerőpiactól távol lévő munkaképes korú inaktívak is foglalkoznak.**

A munkanélküliség Magyarországon általában hosszú ideig tart, 2005-ben csupán a munkanélküliek 5%-a talált egy hónapon belül új munkahelyre, 16,5% 1–3 hónap alatt; 41,6% pedig több mint egy évig volt munkanélküli, de ezen belül 18,4% több mint két évig.

Ez utóbbiak aránya 2004-hez képest valamelyest nőtt. A hosszú ideig tartó munkanélküliség – miként a tanulmány is kifejti – rendkívüli károkat okoz: „a munkát kereső elveszítheti hitét abban, hogy valaha még alkalmazzák, abbahagyhatja a keresést, és ezáltal inaktívvá válik. Szakértelmének egy részét is elveszítheti, ha hosszú ideig nem dolgozik. A hosszú munkanélküliség meg is bélyegezheti az egyént, mivel a munkaadók úgy vélekedhetnek, hogy ha valaki hosszú ideig nem talált munkát, az valószínűleg nem jó munkaerő.” Márpedig Magyarországon 2005-ben a 295 900 regisztrált munkanélküli közül 54 300 fő 25 hónapja vagy még régebben nem talált munkát. (Fazekas Károly és Telegdy Álmós: *Munkaerőpiaci Tükör 2006*, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 19. p.)

A foglalkoztatottság mértékében és a munkanélküliség terén jelentős különbségek találhatók Magyarországon a rendszerváltást követő évek folyamánként, és számottevő területi kiegyenlítődés nem is valószínűsíthető a jövőben. Kitűnően megfigyelhető az ország kettészakadása egy viszonylag fejlett központi és nyugat-dunántúli területre, valamint a dél-dunántúli, alföldi és észak-magyarországi leszakadó régiókra, s ehhez mérten alakul a munkaerőpiaci aktivitás is. Viszonylag magas a foglalkoztatottság a közép-magyarországi, a közép- és a nyugat-dunántúli régióban, míg viszonylag alacsony a foglalkoztatottság a dél-dunántúli, az észak-magyarországi, az észak-alföldi, és a dél-alföldi térségekben. A magas foglalkoztatottságú térségek 60,2 és 63,3% körül

mozgó foglalkoztatottsági csoportráttákkal bírnak, míg az alacsonyabbak 49,5 és 46,9% között mozogtak 2005-ben.

Természetesen a magasabb foglalkoztatottsággal rendelkező területeken a bérék is magasabbak, így a területi bérkülönbségek terén is vannak az EU-hoz felzárkózni képes, illetve attól leszakadó területek. 2005-ben Budapesten a bérék több, mint 22%-kal haladták meg az országos átlagot, míg a Dél-Alföldi Régióban alig érték el az országos átlag 80%-át. A tanulmány megjegyzi, hogy „a regionális bérkülönbségek okaira vonatkozó elemzések azonban azt mutatják, hogy a területi bérkülönbségek jelentős része a munkaerő eltérő összetételével és a vállalkozások közötti termelékenységkülönbségekkel magyarázható” (uo. 26. p.). Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a magyar munkavállalók – szinte minden pozícióban – botránysan alacsony bérért kénytelenek dolgozni az EU, vagy a világ bármely más, nem az egykori szovjet érdekszférába tartozó fejlett országával összehasonlítva.

Az inaktív állomány fokozatos növekedése több oldalról is megközelíthető. A KSH által alkalmazott terminológia szerint „Inaktív keresők azok a személyek, akik a felvétel eszmei időpontjában kereső tevékenységet nem folytattak, de keresettel, jövedelemmel rendelkeztek, az alábbiak szerint:

- ✧ a saját jogú nyugellátásban, nyugdíjszerű ellátásban, járadékban részesülők,
- ✧ a hozzátartozói jogon folyósított nyugdíjban vagy egyéb ellátásban részesülők,
- ✧ a gyermekgondozás (nevelés) címen ellátásban részesülők,
- ✧ a munkanélküli-ellátásban részesülők, akik nem minősülnek munkanélkülinek (pl. nem keresnek munkát),
- ✧ a vagyonukból vagy egyéb, nem munkával kapcsolatos jövedelemből élők (pl. földjük, nyaralójuk, lakásuk bérbeadásából, bankbetétjük kamataiból, albérlő tartásából élnek)“.

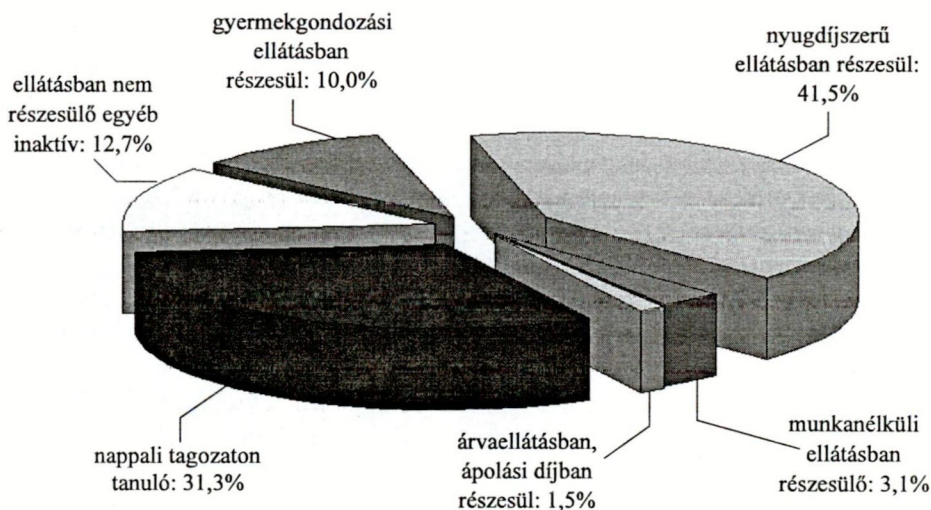
Kutatásunk szempontjából az idézett felsorolás némi kiegészítésre szorul, ugyanis munkaviszonnyal nem rendelkező, de munkavégzésre alkalmas 18–64 éves személyek motivációit kutatjuk, akik tehát **nem** nyugdíjasok, kismamák, vagy járadékosok. (Ez utóbbinál tehát nem csak az egészségügyi/szociális helyzetből adódó, az állam által fizetett szociális segítség értendő, hanem a tágabb értelemben vett közgazdaságtani definíció: földjáradékosok, a munkához szükséges berendezések birtokosai, pénzt hitelezők, az értékpapírjaik járadékát élvezők stb.). Természetesen sokan már régen kiestek a munkanélküli ellátásból, de a különböző

segélyezésre sem biztos, hogy jogosultak, minthogy a velük egy háztartásban élők jövedelme ezt nem teszi lehetővé. **Azaz olyan személyeket kerestünk fel, akik – és itt helyesnek tűnik, ha egy kissé marxi töltetű megjegyzést teszünk – bér munkára kényszerülnének, de mégsem adják el munkaerejüket, mert nem adódik rá lehetőség, vagy ha mégis, akkor valószínűleg nem érné meg nekik.**

A KSH *Munkaerő-piaci helyzetkép 2006* című kiadványa szerint a 2006-os évben a 15–64 éves inaktív személyek száma 2.593.000 fő volt, „ebből 1.077.000-en öregségi, rokkantsági, illetve özvegyi nyugdíjban, 259.000-en a gyermekgondozási ellátás valamelyik formájában és 79.000-en pénzbeni munkanélküiségi ellátásban részesültek. További 39.000 fő kapott árvaellátást vagy ápolási díjat. Rendszeres és kimutatható jövedelemforrással tehát a 15–64 éves inaktív népesség 56,1%-a (1.454.000 fő) rendelkezett.

Az 1.139.000 saját jogú jövedelemmel nem rendelkező többsége (811.000 fő) a klasszikus eltartotti kategóriába tartozó nappali tagozatos tanuló volt. A fennmaradó 328.000 ún. egyéb inaktívból 80.000 fő a 15–24 évesek korosztályaiból került ki – és többségük nem nappali tagozaton tanuló diák volt” (KSH *Munkaerő-piaci helyzetkép*, 12–13. p.)

A 15–64 éves inaktív népesség megoszlása főbb megélhetési kategóriák szerint, 2006

(Forrás: KSH *Munkaerő-piaci helyzetkép*, 13. p.)

2006-ban a 15–64 éves népesség 33%-a (a férfiak 26,7%-a, a nők 39%-a) nem kívánt jövedelemszerző tevékenységet folytatni. Az inaktívakon belül ez az arány 86,7%, (férfiak 85,2%, nők 87,7%), vagyis a 2.593.000 inaktív többsége, 2.249.000 fő (86,7%) nem tett semmiféle lépést, a munkaerő-piaci (re)integráció irányába. A 15–24 évesek 86%-a tanulmányaira hivatkozva nem keresett munkát, a 25–54 éves nők pedig gyermekek és idős rokonok gondozásával hátrították el leginkább a munkakeresésre vonatkozó kérdést. Az e korosztályba tartozó férfiak többnyire egészségi állapotukra hivatkoztak, míg az 55–64 évesek mindkét nemből nyugdíjszerű ellátásokra hivatkoztak, valamint egészségi állapotukra.

A 2006-os regionális adatok szerint a Dél-Alföldnek a negyedik negyedében 901.200 15–64 éves lakosa volt, akik között az inaktívak (370.400 fő) aránya 41,1%. (*KSH Statisztikai tájékoztató, Csongrád megye 2006/4, 34. p.*)

A 2006 január 1-i becsült adatok szerint a Makói kistérség 49.245 lakosából (*KSH Statisztikai Évkönyv: Csongrád megye 2006, 250. p.*) 11.362 fő (a kistérségi lakosok 23%-a) volt 15–64 év közötti inaktív személy. Az általunk a Makói Kistérségben korábban végzett 2006-os reprezentatív kérdőíves felmérésben, a felnőtt lakosság munkaaktivitási státuszát is csak a 25 évesnél idősebbek körében vizsgáltuk, mert feltételezésünk szerint ők már minden bizonynyal befejezték iskolai tanulmányaikat.

A 3.675 érvényes válasz alapján a legnépesebb csoport a nyugdíjasoké (44,7%), őket követi az aktívak csoportja (39,2%), – akik vagy teljes munkaidőben, vagy részmunkaidőben dolgoznak – majd az inaktívak (11,2%), – akik már nem tanulnak, de nincsenek munkaviszonyban sem –, végül az alkalmi munkából élők (2,6% – ők azonban statisztikailag valószínűleg jórészt az inaktívak közé tartoznak) és a tanulók (2,3%).

Az inaktív állomány fokozatos növekedése több oldalról is megközelíthető. A KSH által alkalmazott terminológia szerint „Inaktív keresők azok a személyek, akik a felvétel eszmei időpontjában kereső tevékenységet nem folytattak, de keresettel, jövedelemmel rendelkeztek, így

1. a saját jogú nyugellátásban, nyugdíjszerű ellátásban, járadékban részesülők,
2. a hozzátartozói jogon folyósított nyugdíjban vagy egyéb ellátásban részesülők,
3. a gyermekgondozás (nevelés) címen ellátásban részesülők,
4. a munkanélküli-ellátásban részesülők, akik nem minősülnek munkanélkülinek (pl. nem keresnek munkát),
5. a vagyonukból vagy egyéb, nem munkával kapcsolatos jövedelemből élők (pl. földjük, nyaralójuk, lakásuk bérbeadásából, bankbetétjük kamataiból, albérlő tartásából élnek)”.

E terminológia szerint a Makói Kistérségben az inaktív keresők aránya 55,9%, ami rendkívül magas érték, és nagyrészt olyan társadalmi csoportokat jelöl – pl. a megkérdezettek 44,7%-át alkotó nyugdíjasokat – akiken a kutatás célja, vagyis hogy miért nem vesznek részt a munkaerőpiacon – nem kérhető számon. Ezért már a Makói Kistérség szociálpolitikai fejlesztési programjának kidolgozása során elkülönítettük azon válaszadókat, akik már nem tanulnak, de nincsenek munkaviszonyban sem, s őket kezelve inaktívnak állapítottuk meg a munkaaktivitással kapcsolatos attitűdjüket, mely eredmények további kidolgozása így módon könnyen, olcsón és gyorsan megoldhatóvá válik a kutatások célzott folytatásával.

Immár annak tudatában, hogy a megkérdezettek 11,2%-a, vagyis a Makói Kistérség nagyjából minden tizedik lakosa a munkaerőpiacon való részvételt valamilyen okból negligálja, s hogy a mintánkban szereplők mindegyike a közel-múltban már együttműködött kérdezőbiztosainkkal, jó okunk van feltételezni, hogy a munkaaktivitás tárgykörében készítendő mélyinterjúk elkészítésében is segítségünkre lesznek.

A KUTATÁSI PROBLÉMA

Magyarországon az inaktív keresők között tízezrével találhatók olyan munkavégzésre egészségi állapotuknál és életkoruknál fogva alkalmas emberek, akik valamilyen oknál fogva nem keresnek állást maguknak a munkaerőpiacon. A Makói Kistérségben a Regio-Data Társadalomkutató által 2006-ban elvégzett szociálpolitikai jellegű kutatás – A Makói Kistérség szociálpolitikai fejlesztési programja – alapján a munkaképes lakosok jelentős hányada ebbe a kategóriába sorolható.

Ez a tény a kistérség rendkívül alacsony munkaaktivitási mutatóit rombolva kétségessé teszi, hogy a súlyos gondokkal küszködő terület a közeljövőben gazdaságilag talpra állíthatóvá váljon.

A Makói Kistérségben nagymértékű az elöregedés: a lakosság 44,7%-a nyugdíjas korú, s a gazdaságilag aktív korosztály részaránya – még az alkalmi munkásokkal együtt sem – éri el a 42%-ot. Ugyanakkor a kistérségben van egy, a lakosság 11,2%-át kitevő inaktív csoport, melynek munkába állítása jelentős segítség volna e tájegység szempontjából, hiszen jelenleg a munkaképes lakosság negyede nem dolgozik.

A Makói Kistérség szociálpolitikai fejlesztési programja keretében korábban elvégzett vizsgálatok során az inaktív állomány munkaerőpiacról való távolmaradásának okaira is kerestük a választ. A kérdőíves felmérés során regisztrálhat-

tuk az alacsony munkaerőpiaci részvételt a megkérdezettek részéről, melynek okairól fókuszcsoportos vizsgálatok keretében kérdeztük a kistérség 17 településének polgármestereit és szociális intézményi vezetőit, mint a lakosok életére közvetlen rálátással bíró személyeket. A megkérdezettek tapasztalatai szerint a munkaerőpiactól való távol maradás összetett probléma: egyesek nem is akarnak dolgozni; mások akarnának, de az alacsony munkabérek és az utazási költségek miatt valóban nem éri meg nekik; megint mások pedig egyszerűen alkalmazhatatlanok a munkára, noha életkoruk és egészségi állapotuk ezt sokszor nem indokolná. A problémát súlyosbítja, hogy leginkább az alulképzett lakosok vonulnak inaktivitásba a fentebb említett módokon.

Az első csoport egyszerűen nem akar rendszeresen – de még periodikus időnyomunkákon sem – dolgozni, mert ismeri az állapotára vonatkozó szociális rendelkezéseket, és tudja, hogy a segélyezés révén, ha egy minimális életnívón is, de napról napra fennmaradhat munka nélkül is.

Mások ezt az életmódot megalázónak érzik, igyekeznének kitörni, de a minimálbér amit ajánlanak nekik – sokszor lakóhelyüktől távoli munkahelyeken, az utazási költségek fedezete nélkül, vagy csak részben fedezve azt – alig több, vagy egyenesen kevesebb jövedelemhez juttatják őket kemény munka mellett is, mint a segélyek.

A harmadik csoport alkoholproblémák, vagy magatartási zavarok miatt nem keres munkát. Az alkoholfüggők szervezete nem terhelhető olyan mértékben az általuk betöltött – jellemzően nehéz fizikai – munka során mint az egészséges embereké, ezért hamar kiszelektálódnak, és ennek tudatában meg sem próbálnak ismét elhelyezkedni. Magatartási problémákon pedig azt kell érteni, hogy az inaktív keresők egy csoportja vagy túl fiatal még, és nem volt ideje beleszokni egy alá-fölérendeltségi viszonyba, ami miatt konfliktusai támadnak, vagy pedig olyan régen nem volt már munkaviszonyban, hogy képtelen az ezzel járó rendszerességbe ismét beleszokni, ami miatt ismét az utcára kerül.

MINTAVÉTEL

A munkaerőpiactól távol maradó, munkavégzés szempontjából motiválatlan inaktív állomány interjú vizsgálatakor a szakértői mintavételi eljárást alkalmazzuk, amely a kutató alapsokaságra vonatkozó ismereteire épít. Az eljárás feltételezi, hogy a kutató által kiválasztott elemek reprezentálják a vizsgálni kívánt populációt.

A Makói Kistérség szociálpolitikai fejlesztési programja keretében lefolytatott kérdőíves vizsgálat során alkalmazott módszerünk a véletlen kiválasztáson ala-

puló szisztematikus mintavétel volt, ahol teljes felsorolás minden k-adik elemét válogattuk be (szisztematikusán) a mintába.

Az eljárás kulcsa a véletlen kiválasztás, ahol a vizsgálni kívánt alapsokaság minden egyes elemének egyenlő az esélye a mintába kerülésre. A társadalomtudományi kutatások alapvető mintavételi módszere, amely biztosítja nagy minták esetén is a reprezentativitást.

A jelenlegi kutatást e minta felhasználásával kívánjuk folytatni: a beazonosított munkaképes inaktív személyek közül kiválasztjuk a kutatás lefolytatásához szükséges alanyt, s nekik tesszük fel a mélyinterjúk során célzott kérdéseinket. Ez a kutatást jóval olcsóbbá teszi: ugyanis nincs szükség mintavásárlásra, kérdőívkészítésre és adatrögzítésre sem.

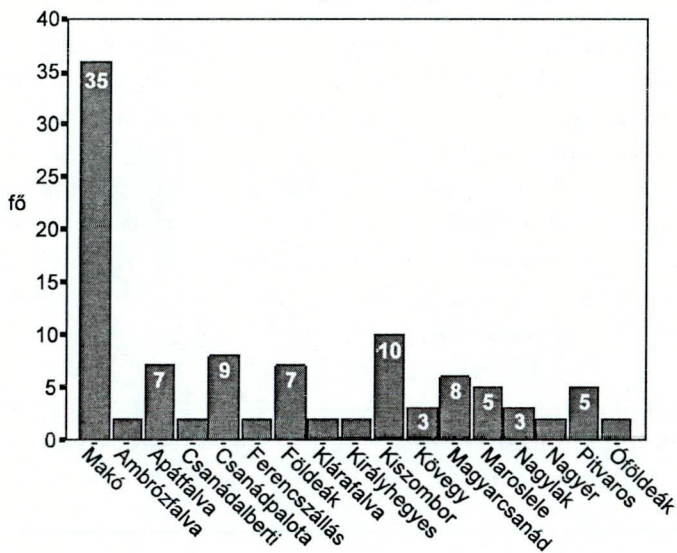
Természetesen a saját kutatási anyagokon kívül – kihangsúlyozva a remélhetőleg általunk feltárt nóvumok szerepét – áttekintjük a témába vágó egyéb, korábban lefolytatott kutatások eredményeit is, s ezek tükrében mutatjuk be eredményeinket, utalva azok tipikus voltára, trendszerűségére is.

A MUNKAKÉPES INAKTÍV SZEMÉLYEK KÖZÖTT VÉGZETT INTERJÚS VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

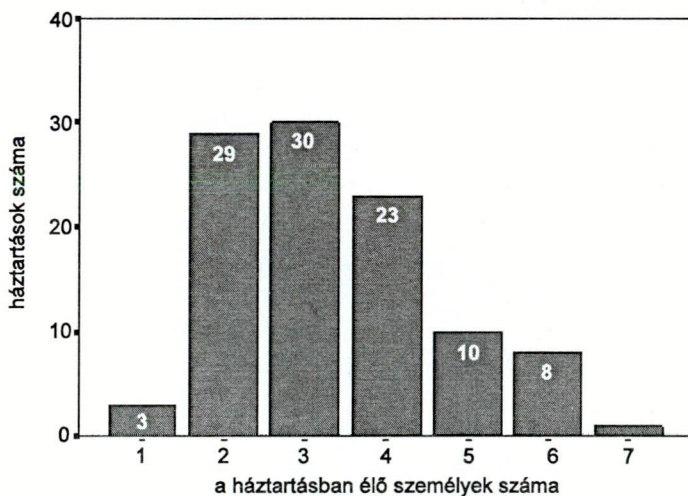
A legtöbb interjút – 36 fő – Makón, a kistérség egyetlen várszában, s így központjában készítettük, míg Ambrózfalván 2; Apátfalván 7; Csanádaltibben 2; Csanádpalotán 8; Ferencszálláson 2; Földeákon 7; Klárafalván 2; királyhegyesen 2; Kiszomboron 10; Kövegyen 3; Magyarcsanádon 6; Maroslelén 5; Nagylakon 3; Nagyéren 2; Pitvaroson 5; Óföldeákon pedig szintén 2 interjút sikerült készítenünk.

Az interjúalanyok leginkább két (29fő) három (30 fő) illetve négyfős (23 fő) háztartásokból kerültek ki, ami azt mutatja, hogy az egyedülálló inaktív személyek képtelenek volnának talpon maradni azokból az ideiglenes megélhetési forrásokból, amelyekhez hozzájuthatnak.

Elkészített interjúk településenként

Hány fős a háztartás?

E ténytet erősíti egy a Regio-Data Társadalomkutató és Vidékfejlesztési Tanácsadó Bt. és a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszéke által alig egy éve elvégzett, 2263 háztartásra kiterjedő reprezentatív felmérése is, amely a Makói

Kistérség Szociálpolitikai Fejlesztési Programját megalapozó helyzetfeltáró vizsgálatként azt mutatta ki, hogy a kistérségben leginkább elterjedt háztartástípusok az egyfős (30%), illetve a kétfős (32,3%), valamint a háromfős (19,3%) háztartások.

A makói kistérség háztartásaiban élő személyek száma

	Esetszám	Ervényes %
1 fős	678	30.0
2 fős	732	32.3
3 fős	437	19.3
4 fős	288	12.7
5 fős	87	3.8
6 fős	32	1.4
7 fős	7	.3
8 fős	1	.0
9 fős	1	.0
Összesen:	2263	100.0

(Forrás: A Makói Kistérség Szociálpolitikai Fejlesztési Programja)

A térségben tehát legjellemzőbbek az egy és két fős családok, melyek együtt az összes háztartás 62,3%-át teszik ki. A három és négy fős családok együtt a háztartások körülbelül harmad részét, öt és hat fős háztartás együtt 5,2%-át képviselik, míg a hatfősnél nagyobb háztartások aránya elenyésző. A családok átlagos nagysága 2,34 fő a térségben, nagy szórással, amit jelez az is, hogy az egy fős, a kétfős és a három illetve több fős háztartások aránya körülbelül egyharmad-egyharmad. Az egy és kétfős háztartásokban (különösen az egyfősben) általában idősebbek élnek, az egyfős háztartásoknak majdnem 60%-ában 66 éves vagy idősebb, de a kétfős háztartásoknak a harmadában is idősek élnek.

Az előrejedés a kistérségben tehát számottevő. Ugyanakkor az is tény, hogy az egyfős háztartások 40,5%-ában 15–65 éves, tehát aktív korú kistérségi lakosok élnek – akik viszont a jelen mélyinterjúk vizsgálatok során alig képviseltették magukat. Az a feltételezésünk tehát, miszerint inaktívként egyedül élni rendkívül nehéz, megállja a helyét.

**A MUNKAKÉPES INAKTÍV SZEMÉLYEK MEGOSZLÁSA
HÁZTARTÁSONKÉNT**

A vizsgált háztartások többségében (66) egy fő munkaképes inaktív személy él, míg 33 háztartásban két fő, 5 háztartásban pedig 3 fő inaktív személyt regisztráltak.

ráltunk az interjúkészítés során. Amint az fentebb látható volt, az egyfős háztartásokban rendkívül ritkán él inaktív személy, olyan két-vagy többfős háztartások azonban nagy számban akadnak, ahol gyermekeit egyedül nevelő, vagy éppen idős szüleivel élő inaktív személlyel találkozhattunk, de az sem volt ritka, hogy a családtagok közül többeknek volt munkája, s csak az interjúalany tartozott a munkaképes inaktívak táborába. A gyermekeit egyedül nevelő inaktív szülők sokszor számolnak be arról, hogy jövedelmük jelentős részét a gyermekek után kapott családi pótlék teszi ki, ami sokszor nagyobb összeg, mint az interjúalany által kapott valamilyen formájú segély. Mint később látni fogjuk, **az inaktívak gazdasági tevékenysége** (noha erről csak kevesen beszélnek nyíltan, válaszaikból azonban kikövetkeztethető) **leginkább a feketegazdasághoz**, a Makói Kistérségben, és általában vidéken a mezőgazdasági szektorhoz kötődik. Mindez rendkívül ingatag jövedelemforrásnak tekinthető: az idénymunka-jelleg és az időjárás szeszélyei sokszor még az illegális munkavállalás lehetőségétől is megfosztják ezeket az embereket, így elemi érdekük, hogy egy háztartásba áramoltassák az olyan folyamatos jövedelmeket, mint a családi pótlék, a szociális segélyek, vagy az idős szülők nyugdíja, a családtagok rokkantnyugdíja, az ápolási díj stb.

AZ INTERJÚALANYOK MEGOSZLÁSA NEMEK, KORCSOPORTOK ÉS ISKOLAI VÉGZETTSÉG SZERINT

Az évtizedek óta tartó országos trendnek megfelelően az interjúalanyok között is több nő (61 fő) található, mint férfi (43 fő). Miként látni fogjuk, a diszkriminációs tényezők közül is több sújtja a nőket, mint a férfiakat, a jelentős különbség részben ennek, részben pedig a tradicionális háziasszony-szerep érvénysülésének tudható be. Az interjúalanyok közül az inaktivitás okaként többen jelölték meg a női szerepkör egyes jellemzőit: a gyermekekkel való törődést, vagy az idős szülők, beteg rokonok otthoni ápolását.

Az iskolai végzettség szerinti megoszlás sokat elárul az inaktivitás egyik okáról. A tételt, miszerint minél alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik valaki, annál nagyobb eséllyel szorul ki a munkaerőpiacról, interjú vizsgálatunk is teljes mértékben igazolja. Az interjúalanyok közül mindössze 2 fő nem rendelkezik alapfokú végzettséggel; 40 fő csak 8 általános iskolai végzettséggel bír; 7 fő a szakiskolát végzetek; és 39 fő a szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkezők száma, ami összességében 84,6%-os arányt képvisel az érettségi vizsgát nem adó intézményben végzettek között. E csoport több mint felerészben rendelkezik tehát valamilyen szakmával, ám a kistérség adottságai nem teszik lehetővé, hogy elhelyezkedhessenek a rendszerváltást követő 17. évben, illetve sokuknál ez az állapot már hosszú évek óta fennáll, a mezőgazdaság és a hajdani ipari termelés bizonyos szektoraiban végbement szinte teljes megsemmisülése óta. A mintában szerepelnek az érettségizett inaktív személyek is, akiknek nagyobb része (9 fő) szakközépiskolát végzett, tehát szakmájával az interjú pillanatában szintén nem tud mihez kezdeni, de a kistérség jelenlegi helyzetéből következik, hogy a felsőfokú végzettség sem jelent mindenkinek kiutat ebből a helyzetből, amit a 3 fő diplomás interjúalany által elmondottak is bizonyítanak.

2006-ban a kistérségben a felnőtt lakosság iskolai végzettségét a 25 évesnél idősebbek körében vizsgáltuk, mivel róluk feltételezhető leginkább, hogy már befejezték tanulmányaikat. Összességében elmondható, hogy a két legnagyobb csoport a 8 általánost vagy kevesebbet (39,1%) és a szakmunkásképzőt (32,2%) végzettké. Az érettségivel rendelkezők aránya 19,5%, a diplomásoké pedig 9,1% volt. Az érettségivel nem rendelkezők aránya a 25 évesnél idősebb lakosság körében tehát 71,3%-os volt egy évvel ezelőtt, mely arány a teljes lakosságra vetítve némileg jobb, mint az inaktív interjúalanyok között, de az elhelyezkedési nehézségek végzettséggel kapcsolatos vetületére rendkívül jól rámutat. A fiata-

labbb, 26–45 éves korosztálynál a magasabb iskolai végzettségűek aránya javuló tendenciát mutat ugyan, minthogy náluk 59,4% volt az érettségi nélküliek aránya, a 46–65 évesek között azonban a munkaerőpiacról végzettségük miatt potenciálisan kiszorulóak aránya 68,5%-os, ami a kistérség idősebb, de még munkaképes lakosainak fokozott veszélyeztetettségét mutatja.

Az életkor szerinti csoportosítást a munkaerőpiaci szereplők általános életkorcsoportjaihoz igazítottuk. Eszerint 4 kategóriát különböztettünk meg: a 18–24 éveseket, akik nagyjából kezdő munkavállalóként definiálhatók (mint akik vagy a középfokú, vagy a felsőfokú oktatási intézményekből kikerülve épphogy csak munkába álltak, vagy nem dolgoznak túlságosan hosszú ideje ahhoz, hogy tapasztalt munkavállalóként jöhessenek számításba.)

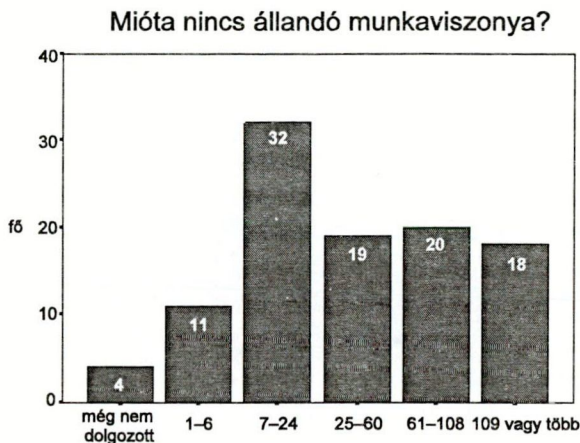
A második kategóriába tartozik a 25–39 éves korosztály, akik már kezdenek nagyobb munkatapasztalatra szert tenni, vagy már rendelkeznek vele. A harmadik korcsoport a 40–49 éves, nagy munkatapasztalattal bíró személyekre vonatkozik, míg az utolsó, negyedik kategória az 50–64 évesekre, noha a legidősebb interjúalany 59 éves, a kategória utolsó elemével csak a munkaképes korosztály utolsó szegmensét kívántuk jelezni.

Szinte minden korcsoport az inaktívak szempontjából speciális veszélyforrást jelent: a legfiatalabbak számára azért nehéz az elhelyezkedés, mert munkatapasztalat hiányában utasíthatják el őket a potenciális munkaadók. A 40–49 éves és az 50–64 éves korcsoportokat pedig a „túl magas életkor” miatt tanácsolhatják el a munkaadók. Egyedül a 25–39 éveseknek van kevés tartanivalójuk az életkori diszkriminációtól, bár mint látni fogjuk ez az állítás sem általánosítható teljes mértékben.

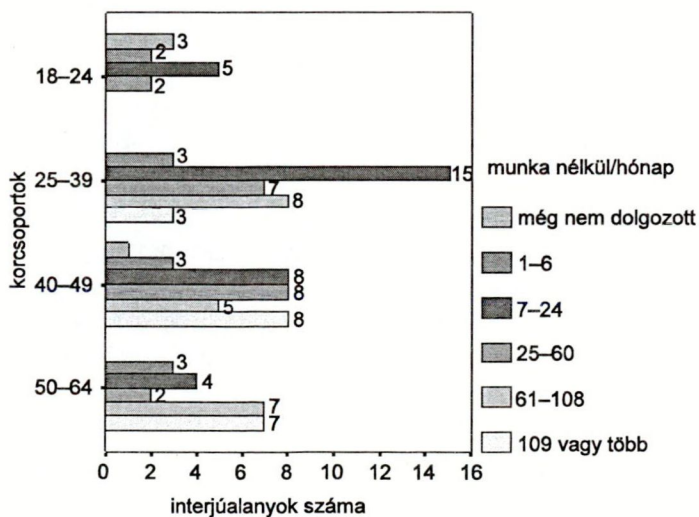
Az interjúalanyok valamivel több, mint egytizede, 12 fő a 18–24 éves korosztályba tartozik; több, mint egyharmaduk, 36 fő 25–39 éves; majdnem ugyanennyien, 33-an tartoznak a 40–49 évesek csoportjába, és 23 fő, csaknem az összes megkérdezett egyötöde képviseli az 50–64 éves korcsoportot.

AZ ÁLLANDÓ MUNKAVISZONY NÉLKÜL ELTÖLTÖTT IDŐ

Tartós munkanélkülinek ma az minősül Magyarországon, aki a munkába állása előtt legalább 6 hónapig a lakóhelyén illetékes munkaügyi központban regisztrált munkakeresőként szerepelt. Vizsgálatunk interjúalanyai kevés kivétellel többszörösen túllépték ezt a kritériumot.

4 főnek még nem volt állandó munkaviszonya; 11 fő még a tartós munkanélküliség kategóriába esik 1-6 hónapos inaktivitásban eltöltött időszakkal; de a legtöbben azok vannak, akik 7-24 hónapja nem végeznek állandó rendszeres kereső tevékenységet (32 fő). 18-an 25-60 hónapja inaktívak; 19 fő pedig még ennél is régebben, 61-108 hónapja nem talál magának tartós, bejelentett munkahelyet. Rendkívül magas az utolsó csoportba tartozók aránya is: ők azok, akik 109 vagy még több hónapja vannak távol a munkaerőpiactól (18 fő). Látható tehát, hogy az interjúalanyok több, mint 2/3-a túllépte, többségük többszörösen is túllépte a tartós munkanélküliség kritériumát.

Az ugyanakkor nem törvényszerű, hogy a legidősebb interjúalanyok legyenek a legtovább munka nélkül. Amint azt a korcsoportok, és a munka nélkül töltött hónapok számából készített diagram mutatja, a fiatalabb korosztálynál is sűrűn előfordul, hogy évek óta nem tudnak megjelenni a munkaerőpiacon. Látható például, hogy a legtöbb 61–108 hónapja inaktív interjúalany a 25–39 éves korosztályból kerül ki, illetve az is kiderül, hogy a legtöbb 109 hónapnál is régebben inaktív személy nem a legidősebb, hanem a 40–49 évesek között található, de megjelenik a 25–39-es korcsoportban is. Erre a jelenségre egyértelműen az alacsony munkabérek és a munkaadók részéről sokszor nem biztosított utiköltség-térítés adhat magyarázatot: vagyis sok esetben már fiatal korban sem éri meg a jellemzően minimálbérért kínált, s nem ritkán 10–15–20000 Ft-ra rúgó közlekedési költségekkel is terhelt állásokat megpályázni, ezért helyette sokan az alkalmi munkát, a feketegazdaságot választják megélhetési formául, ami teljesen rationális, és láthatóan alternatíva nélküli döntés.

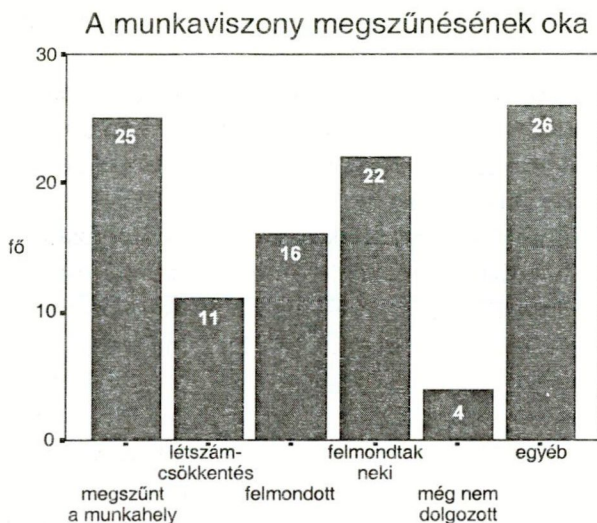
A MUNKAVISZONY MEGSZÜNÉSÉNEK OKAI

Alapvetően 4 okot találtunk a munkahely elvesztésének magyarázataként (megszűnt a munkahely, létszámcsökkentés, felmondás az interjúalany részéről, illetve felmondás a munkáltató részéről), melyeken kívül még két kategória jöhetett számításba: részint az, hogy a megkérdezettnek még nem volt állandó munkaviszonya, részint pedig egyéb okok. Egyéb oknak minősültek azok az esetek, ha a megkérdezett vállalkozó volt és tönkrement; ha lejárt a határozott idejű munkaszerződése és ezt a munkaadó nem újította meg, illetve ha külföldön dolgozott, és hazatérve került inaktív státuszba.

Az interjúalanyok döntő többségének (63%) van olyan szakmai múltja, amelyre építve egykor olyan anyagi biztonságot teremthetett magának, s amelyet a jelenlegi inaktív állapotában meg sem bír közelíteni.

E szakmák jórészt szakmunkák, miként az az iskolai végzettségekből következik, de számos esetben betanított munkákból is képesek voltak a maihoz képest irigylésre méltó életszínvonalat fenntartani a megkérdezettek.

Miként az ábrából látható, a két vezető okot a munkahelyek megszűnése (25 fő) és az egyéb kategóriák alkotják (26 fő), lefedve az interjúalanyok inaktivitásának okaként megjelölt esetek felét. 11 fő a létszámcsökkentések áldozatainak száma; 16-an pedig felmondtak a munkahelyükön. 22 interjúalanynak a munkáltató mondott fel, 4-en pedig még nem rendelkeztek az interjú pillanatáig állandó

munkaviszonnyal (ez utóbbiak közül 3 fő frissen végezte el iskoláit, 1 fő pedig évtizedek óta háztartásbeliként tevékenykedik, noha egy megfelelő állásajánlatot állítása szerint elfogadna).

Érdemes külön kezelni azon interjúalanyok esetét, akik felmondtak munka helyükön, ugyanis mindannyiuknál elsődleges szerepet játszott a bérek rendkívül alacsony szintje, ami arra kényszerítette őket, hogy azon pozitívumokat, amelyek még az „éhbér-szerű” fizetésekkel is együtt járnak (nyugdíjjogosultság, társadalombiztosítás) feladva átvándoroljanak a feketegazdaságba. Rendkívül fontos itt az utiköltség-térítés kérdése: ha a vidéki embernek – aki falujában vagy községében nem talál munkát, s így 10–20–30–40 km-es ingázásra kényszerül a munkahely megközelítése érdekében – nem fizetik ki az utazás költségeit, s azt a minimálbérből kell kigazdálkodnia, akkor nem fog törvényes módon dolgozni, mert értelmetlennek érzi az egész folyamatot: nevetségesen alacsony munkabérének 25–30%-át arra kell költenie, hogy eljusson a munkahelyére, illetve onnan haza.

Az utiköltség-térítéssel kapcsolatosan megemlítenéd, hogy a törvény egyébként előírja a munkába járás költségeinek 85%-os térítését, távolsági tömegközlekedési eszközök igénybevételekor, de mivel ez anyagilag többletterhet jelent a munkáltató számára, az állás betöltésekor a helyi munkavállalókat részesítik előnyben a munkaadók, vagy úgy próbálnak megegyezni a „vidéki” munkavállalóval, hogy ez a költség-többlet a számukra valahogyan megtérüljön. Ennek egyik formája a kevesebb munkabérért való alkalmazás feltétele, vagyis a „vi-

déki” munkavállalónak saját béréből kell állnia az utazás költségeit, amennyiben dolgozni akar.

A munkahelyüket önként feladók beszámolóí szerint az alacsony bérezéshez sok esetben megalázó bánásmód is társul, amit egy ideig önbecsülésének feladásával talán mindenki elviselne, de minthogy jóformán semmit sem kap cserébe, sokaknál elfogy a türelem.

A munkáltatók általi felmondásnak is vannak magyarázatai, de ezt általában nem az interjúalanyoktól kaphatjuk meg, hanem a településüket jól ismerő, a lakosokkal kapcsolatban álló polgármesterektől. A 2006-os vizsgálat keretében a Makói Kistérség településeinek (azóta több helyen lecserélt) polgármesterei is kifejtették a véleményüket az inaktivitás okairól. A velük készült fókuszcsoportos interjúk során arról számoltak be, **hogy a hosszú ideje inaktív személyek egy jelentős részénél már adaptációs zavarok jelentkeznek a munkahelyeken.** Ez abban jelentkezik, hogy képtelenek a folyamatos munkavégzésre, mert részint fizikai leromlottságuk, részint szellemi leépülésük, részint az alá-fölérendeltségi viszonytól való elszokás következtében nem képesek elvégezni a rájuk bízott feladatokat, nem tudnak beilleszkedni egy munkahelyi közegbe. A reménytelen helyzetben lévő népesség alkoholfogyasztási szokásai, illetve a kultúrálódási lehetőségek hiánya miatt a polgármesterek szerint településeiken kialakult egy munkára alkalmatlan, noha orvosi szemmel „egészséges” réteg (mely azonban nem speciális helyi kórtűnet, hanem az ország általános állapotából következő jelenség). Ez az állítás kétségtelen tényeken alapul, így a munkáltatók lépései – ha nem is minden esetben – érthetővé válnak.

A 2006-os Makói Kistérségben végzett felmérés eredménye szerint a munkanélkülivé válás oka az esetek legnagyobb arányában (46,7%) a megszűnő munkahelyek következménye. Ezt követi az „elbocsátás” miatt bekövetkezett munkanélküliség (32,7%). Emellett nem jelentéktelen azok számaránya sem, akik úgy nyilatkoztak, hogy ők hagyták ott munkahelyüket (20,6%).

REGISZTRÁLT ÉS NEM REGISZTRÁLT MUNKANÉLKÜLISÉG

Az interjúalanyok többsége – 100 fő – regisztrált munkanélkülinek vallotta magát, így elvileg mindössze 4 fő nem szerepel az országos nyilvántartásban – feltéve, hogy pontosan írták le állapotukat a megkérdezettek. Ebben a tavalyi adatok figyelembe vételével némileg kételkedhetünk, mert amint az fentebb látható volt, sokan nagyon régóta nem rendelkeznek bejelentett munkaviszonnyal,

és valószínűleg kiestek már a munkanélküli nyilvántartásból is, de ennek talán nincsenek is tudatában. Egyesek be is vallották, hogy se pénzük, se kedvük nincs bemenni a városba a munkaügyi központba, mert úgysem tudnak rajtuk segíteni, ezért gyanítható, hogy sokan már felhagytak a Munkaügyi Központtal való kapcsolattartással.

Egy másik beszédes tény, mely a regisztráltsággal kapcsolatos kétségeinket erősíti az, hogy az álláskeresőknél az interjúalanyoknak csak az ötöde említette meg, hogy kapcsolatban áll a Munkaügyi Központtal.

2006-ban a Makói Kistérségben a megkérdezettek kevéssel több mint egy negyede (27,5%) nyilatkozott úgy, hogy volt már munkanélküli. Azoknak a válaszadóknak, akik úgy nyilatkoztak, hogy voltak már valaha munkanélküliek, azt a kérdést is feltettük, hogy nyilvántartották-e őket a Munkaügyi Központban, és az esetek 40,1%-ában a munka nélkül lévőknek valamilyen oknál fogva nem tartotta nyilván a Munkaügyi Központ. Ez arra enged következtetni, hogy a kistérségben a munkanélküliség a regisztrálnál arányaiban jóval magasabb mértékű lehet, és emiatt nagyon furcsa, hogy a mostani, 2007-es vizsgálat alkalmából szinte mindenki regisztráltnak vallotta magát.

Összefüggés mutatható ki a válaszolók neme, és a munkanélküliség, valamint a gazdasági aktivitás mutatói között is. Elmondható, hogy a kistérségben élő férfiak között 2006-ban magasabb arányban (29,7%) fordul elő a munkanélküliség, mint a nők között (24,4%). Ugyanakkor a 2006-os felmérés idején megkérdezett válaszolók közül a férfiak fele (50%) nem dolgozott, míg a nők közel három negyede (72,9%) nem végzett munkát. Ez a látszólagos ellentmondás valószínűleg azzal magyarázható, hogy a nők nagyobb arányban nem jelennek meg a hivatalos statisztikákban, mint munkanélküliek. A látni kívánt munkanélküliség a nők között valószínűleg magasabb, mint a férfiak esetében. A gazdaságilag inaktívak aránya és a korcsoportok között szintén összefüggés mutatható ki. 2006-ban legtöbb gazdaságilag inaktív személy a 40 éven felüliek között volt található (46,1%) a kistérségben, az ebbe a korcsoportba tartozók közel fele nem végzett munkát az adatfelvétel idején. Azok a megkérdezettek, akik voltak már valaha munkanélküliek, átlagosan közel másfél évet (19,84) hónapot töltöttek ebben a státuszban. Legtöbbször egy évig voltak munka nélkül.

Látható tehát a 2006-os adatok alapján, hogy a Makói Kistérség a tartós munkanélküliség szempontjából fokozottan sújtott terület. A kistérség minden településén a munka nélkül töltött hónapok átlagos száma hat hónapnál magasabb. A legkedvezőbb átlagos mutatót produkáló településen – Csanádalberti – is átlag 7,4 hónapot töltöttek munka nélkül a megkérdezettek. A tartós munkanél-

küliség által leginkább veszélyeztetett települések Kövegy (31,27 hónap), Apátfalva (26,55 hónap) Csanádpalota (26,05 hónap), és Ferencszállás (25,22 hónap) voltak 2006-ban, ahol a megkérdezettek átlagosan több mint két évet voltak munkanélküli státusban.

SEGÉLYEZETTSÉG, ÁLLAMILAG FINANSZÍROZOTT TANFOLYAMOK-KÉPZÉSEK, MUNKAKERESÉSI TANÁCSADÁS ÉS KÖZMUNKA

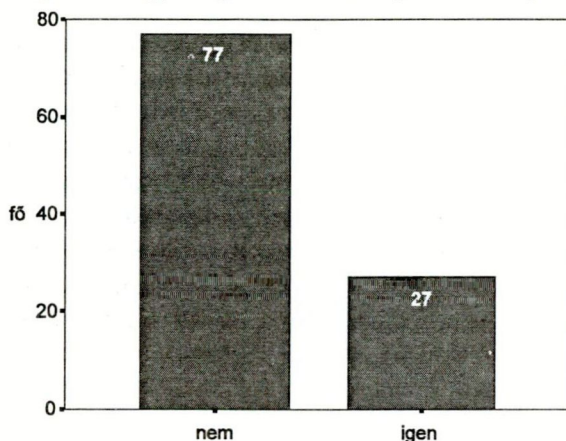
Az inaktív interjúalanyok közül csaknem ugyanolyan mértékben kapnak (51 fő) valamilyen segílyt (munkanélküli segíly, rendszeres szociális segíly stb.), mint akik nem (53 fő).

Az interjúalanyok többsége, (77 fő) nem végzett, vagy végez jelenleg a munkaügyi központ vagy egyéb szervezet által támogatott tanfolyamot továbbtanulás vagy újabb szakma megszerzése céljából, hogy nagyobb eséllyel jelenhessen meg a munkaerőpiacon, 27 fő viszont már szerzett ilyen képesítést, vagy éppen folyamatban van a képzése.

A legtöbben úgy nyilatkoztak, hogy fel sem ajánlották nekik az efféle lehetőségeket, de voltak olyanok is, akik nem találták megfelelőnek, piacképesnek a felajánlott lehetőségeket, ugyanakkor néhányan arról is beszámoltak, hogy a képzésre közlekedési vagy útiköltség-problémák miatt nem tudtak volna eljutni, ezért nem kezdték el. Például bementek volna a városba egy délutáni tanfolyamra, de visszafelé már nem kaptak volna buszt a falujukba, és csak éjszaka érhettek volna haza gyalog. Az ilyen problémák egyre inkább keresztülkaszul szövik a vidéki emberek életét, mert a stagnáló, vagy reálértékben csökkenő jövedelmek, illetve a szigorúan monoton emelkedő menetjegyárak, valamint a megszűnő vasúti szárnyvonalak, a már megszüntetett, illetve pletykaszinten lebegtetett „esetleg” megszűnő buszjáratok miatt a közlekedés immár nem megszokott, rutinszerű cselekedet, hanem az interjúalanyok egy részének beszámolója szerint egyre inkább „kaland”.

A képzések egy külön problémagócot képeztek az interjúk során. Tényként kell kezelnünk, hogy a képzésben részesült interjúalanyok (akiknek többsége már rendelkezik új képesítésével) eddig, és legtöbbször évek óta nem tudott mit kezdeni ezzel a lehetőséggel, és ez a probléma a kistérség gazdasági sajátosságai folytán általánosítható: a képzések segítségével sok esetben nem jut előrébb egzisztenciálisan a munkaerőpiacra visszakerülni igyekvő inaktív személy.

Végzett vagy végez-e valamilyen tanfolyamot?

Egy interjúalany meg is fogalmazta, hogy **a tanfolyamok gyorstalpaló jellege őt magát is kétségbe ejti, mert nem érzi, hogy a tanult szakmához valóban értene**, illetve a munkakeresés során számára nyilvánvaló, hogy **az ilyen képzésekről a munkaadók sincsenek jó véleménynel**, ők kis kételkednek a munkavállalók szakértelmében.

További probléma a képzésekkel, hogy **nem jár, vagy nem jut elég gyakorlati idő a szakmai jártasságok elsajátítására, a szakmai gyakorlat megszerzése tehát nem megoldott**, ami miatt a munkaadók elutasítják a frissen szakmát szerző, és ettől többletesélyeket remélő munkanélküliek jelentkezését.

A képzésen való részvétel (főként akkor, ha a képzés csak részben támogatott, és külön anyagi áldozatot jelent) a résztvevőkben reményt kelt, mely remény a fent említett problémák folytán hamar elszáll, ami pszichikusan még jobban megviseli az inaktivitásból kitörni igyekvő személyeket.

Az álláskeresői tanácsadás kérdésében is rendkívül nagy különbségeket tapasztaltunk, ugyanis 72 fő nyilatkozott úgy, hogy a Munkaügyi Központ nem tett lépéseket az ügyben, hogy végzettségükhöz, társadalmi státusukhoz és viselkedéskultúrájukhoz képest a maximálisan teljesíthessenek az állásinterjúkon, valamint az egyéb munkakeresési módszerek során. Ezen interjúalanyok – állításuk szerint – **nem kaptak tanácsot az ilyen helyzetekben alkalmazandó viselkedés, az öltözködés, az önéletrajzírás kapcsán**.

Hogy ez mennyiben veti vissza sikerességüket a munkaerőpiacra való bejutással kapcsolatban, persze nem tudható, az állítás mindenestre érdekes tényre világíthat rá a Munkaügyi Központok működésével kapcsolatban. Ezt a kérdést egyébként nem vizsgáltuk mélyebben, nem kérdeztünk rá arra, hogy milyen vé-

leménnyel vannak a Munkaügyi Központtól, de negatívumokat senki nem említett az ügyintézőkkel kapcsolatban.

Az interjúalanyok döntő többsége, 87 fő nem végzett még közmunkát, vagyis elmondható, hogy az önkormányzatok a legrászorultabbaknak csak igen korlátozott mértékben képesek közmunkával segíteni, ami vitathatatlanul a szűkös forrásokra vezethető vissza. Ennek ellenére nagy arányban tapasztaltuk azt, hogy az interjúalanyok egy része a közmunkát a polgármesterek részéről az ismerősöknek osztogatott kegynek tartja, mely jellemzően nem a legrászorultabbakat találja meg. Egyesek szerint csak a tősgyökereseknek jut közmunka, mások szerint nem számít, hogy a közmunkára pályázó esetleg családos és jobban rászorulna erre az ideiglenes lehetőségre. A helyi kapcsolatháló szerepe, a „gyenge kötések ereje” tehát vitathatatlanul szerepet játszik ezen a területen. (Granovetter, Mark (1995): A gyenge kötések ereje. In: Angelusz Róbert – Tardos Róbert: Társadalmak rejtett hálózata. Új Mandátum, Budapest).

Hozzá kell tennünk ehhez az állításhoz a 2006-os, a Makói Kistérség polgármestereivel készült fókuszcsoportos interjú közmunkára vonatkozó információit is, minthogy a polgármesterek éppen ellenkező véleményt fogalmaztak meg: szerintük éppenhogy nincs tolongás a közmunka kapcsán, és komoly gondot jelent nekik az így elvégzendő feladatokra értelmes, a munkanapot végigdolgozni képes, nem alkoholistá jelölteket toborozni.

A MUNKAVÁLLALÁSSAL KAPCSOLATOS ATTITÚDOK

Az interjúalanyok nagy többsége, 100 fő nyilatkozta azt, hogy szeretne állandó munkaviszonyt létesíteni. A 4 fős kisebbség viszont az alacsony munkabérekre hivatkozva azt állította, hogy az alkalmi munkák jobb megélhetési forrást biztosítanak, mint a kötött munkaidőben folyósított minimálbér, valamint nagyobb szabadságot is ad nekik ez az állapot, ami miatt nem is foglalkoznak a bejelentett, törvényes munkavégzés lehetőségével. Erre az álláspontra persze nem azért jutottak, mert ez a racionálisabb döntés: a munkakeresési kudarcok után egyszerűen nem érdekli őket ez a téma, élnek amiből tudnak, addig ameddig tudnak, felhagyva a csodavárással.

A munkaviszony igénylésével összhangban a munkakeresési hajlandóság is nagy az interjúalanyoknál, 90 fő ugyanis a folyamatosnak tekinthető munkakeresés állapotában van. Az a 14 fő, aki nem keresett munkát az elmúlt hónapokban, döntően a legrezignáltabb, a reményt már majdnem feladó csoport, de vannak olyanok is akik éppen tanfolyamot végeznek, vagy hamarosan vizsgáznak a

tanultakból, s erre koncentrálnak, felfüggesztve a munkakeresést. Néhányan betegségből lábadoznak, s ezért nem keresnek munkát (volt akinek a lába volt eltörve az interjú idején), de persze akad olyan is, aki egyszerűen várja csodát, mert mint mondja *„bízok az új polgármesterben, hogy majd munkahelyeket teremt”*.

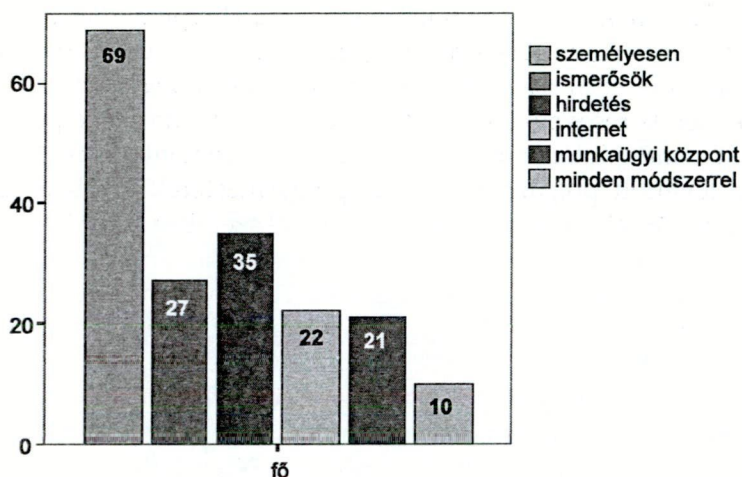
A munkahelykeresés egyébként akkor sem könnyű, ha valaki polgármester, hiszen inaktív interjúalanyaink között van egy három cikluson át regnált, de 2006 őszén leváltott polgármester is. A polgármesterek továbbá egyformán szkeptikusnak tűntek a mindenkori kormánnyal szemben is: a Makói Kistérség 2006-ban jellemzően kormánypárti polgármesterekkel bírt, de sem az akkori, sem az az előtti parlamenti ciklusok kormányzati tevékenységéről nem volt jó véleményük, minthogy településeik minden ciklusban egyre kilátástalanabb helyzetbe kerültek.

A munkakeresés módszerét hat lehetséges módon határoztuk meg a válaszok alapján. E módszerek használata a legtöbbször átfedi egymást, és csak kevesen vannak olyanok, akik csak 1–2 módszerrel élnek. A legtöbbször (69 fő) használt módszer az, amikor az interjúalanyok **személyesen keresik a munkalehetőségeket lakóhelyükön, vagy annak 10–20–30 km-es körzetében**. Ez az a módszer egyébként, amit a legtöbb alkalommal használnak egyedülként a megkérdezettek: a munkakeresők 25%-a csak ezt az egy módszert használja, de a különböző módszereket kombinálók között a személyes munkakeresés még így is vezető eszköznek tekinthető.

35 fő valamilyen hirdetésre válaszolva próbál eljutni az állásinterjúig; 27 fő számára pedig ismerőseik jelentik a munkalehetőségek forrását, amiből látható, hogy a kapcsolati tőke mértéke meglehetősen alacsony a makói kistérségben megkérdezett inaktív interjúalanyok között. Ez első hallásra meglepő, hiszen a kapcsolati tőke szerepe rendkívül magas a munkahelykeresés, a munkaerőpiac területén. A magyarázatot az jelentheti, hogy a – jellemzően alacsony társadalmi státusú – interjúalanyoknak vélhetően hasonló státusú, gyenge kapcsolathálóval rendelkező ismerőseik, rokonaik vannak.

22 fő használja az internetet, hogy munkát találjon; és 21 fő az, aki a Munkaügyi Központ segítségét is igénybe veszi – ami valószínűsíti, hogy a két csoport jelentős része megegyezik, minthogy internethasználatra leginkább itt van lehetősége a megkérdezetteknek. Az internethasználók ugyanakkor nem jellemzően a legfiatalabbak közül kerülnek ki, mert bár a legtöbben 40 év alattiak, de az idősebb generációban is megtalálhatóak – e városi ember számára mostanára mindennapi, – a legelesettebb vidéki lakosok számára viszont alig elérhető eszköz használói. Mindössze 10 fő azoknak száma, akik minden fent említett módszert kipróbálnak a cél érdekében.

A munkakeresés módszere

A Makói Kistérségben történt 2006-os reprezentatív felmérés során a munkanélküliek munkavállalási hajlandósága a szavak szintjén a kapott válaszok szerint magasnak volt mondható, minthogy a megkérdezett munkanélküliek 84,5% szeretett volna munkát vállalni. A tettekben megnyilvánuló munkakeresési aktivitás azonban már jóval alacsonyabb volt a munkavégzési szándéknál. Csak a megkérdezettek közel két harmada (64,3%) nyilatkozott úgy, hogy az elmúlt egy hónap során keresett munkát. A válaszolók további közel egy harmada az elmúlt egy hónapban nem tett lépéseket annak érdekében, hogy munkához jusson.

A kapott válaszok alapján ennek oka egyrészt egyfajta kiábrándultság, másrészt pedig a munkahelyek csekély száma.

Az elhelyezkedést 2007-ben hét alapvető tényező gátolja az interjúalanyok szerint, mely tényezők számos alakban járhatnak együtt és kombinálódhatnak.

Az egyik ilyen kategória a „**vidékiség**”, amit az interjúalanyok közül 24 fő említett, és amely megfogalmazást az egyik interjúalany szóhasználatából vettük át, mint szomorú, de logikus fogalmat, ami jól mutatja a sajátos magyar kapitalizmus állapotát. A (lényegileg soha meg nem közelített) szocialista berendezkedésben a dolgozó önkiszákmányolása volt a döntő elem: a mesterségesen alacsonyan tartott fizetések és a világgazdasági folyamatokra emiatt évtizedeken keresztül rácafolni képes KGST-korszak (melyben végig ott ketyegett az önmegsemmisítés lehetősége) Magyarországon szinte senki nem kereste meg a nyugati utcaseprő bérét, de ez az inkubátorlét képes volt mindenkinek viszonylagos létbiztonságot nyújtani.

Aki az átlagos szegénységen és áruhiányon túlnyúló életvitelre vágyott, annak a második gazdaságban kellett munkaerejét ismételten hasznosítani, hogy ha töredékében is, de hozzájusson azokhoz a javakhoz, amelyek a nem Moszkva által dirigált világ mindennapjainak természetes velejárói voltak. Ily módon a nyugati munkásnál és értelmiséginél nagyságrendekkel több munkával némileg komfortosnak nevezhető életvitelt biztosíthatott önmagának és családjának az, akinek erre lehetősége és energiája is volt, s efelett szemet hunyva az állam is felszabadult bizonyos társadalmi feszültségek kezelése alól. A mai magyar viszonyokra inkább a klasszikus, munkáltató általi kizsákmányolás jellemző, amely sajnálatos módon a 19. századi kapitalizmus állapotát tükrözi, noha a legtöbb esetben javítja a képet a 21. századi civilizáció technológiai paravánja és higiéniai színvonala, ugyanakkor a nyugati utcaseprő bére a legtöbb munkavállalónak ugyanolyan elérhetetlen álom, mint 20–30–40 évvel ezelőtt. Nos, a vidékiség fogalmának megértéséhez a kizsákmányolhatóságon keresztül vezet az út: aki ugyanis nem a lakhelyén dolgozik, hanem ingázni kényszerül, annak vissza is kell térnie lakóhelyére műszak után, és a már említett közlekedési anomáliák miatt sokszor erre csak egyetlen lehetősége van, így nem túlórázthatató, kevésbé facsarható ki mint a helyi munkaerő. A vidéki embernek paradox módon ez az előnye lesz a veszte, ha ingázni kényszerül: míg a helyi munkaerő minimálbéren dolgoztatva, túlórakkal terhelve és – amennyiben ez nem kedvére való elbocsátással fenyegetve – dolgoztatható, addig az ingázni kényszerülő falusi munkakeresőt nem alkalmazzák korlátozott kizsákmányolhatósága miatt. Ha azonban ez a tétel nem érvényesülne és a munkáltató mégis elgondolkodna az ingázni kényszerülő alkalmazásán, akkor megjelenik a következő visszatartó tényező, az útiköltség-térítés kérdése, ami a minimálbérre további 10–15–20 ezer forintnyi munkáltatói költséget terhel. Ha van helyi jelentkező, ez a tétel nyilván nem jelenik meg, s az ingázni kényszerülő ismét vesztes pozícióba kerül.

A következő gátló tényező a gyermekes anyákat sújtja, 11 fős említési gyakorisággal szerepel. A nők családi kötelezettségeik miatt gyakrabban kényszerülnek évekre elhagyni a munka világát, mint a férfiak. Ilyen esetek a gyermekvállalás, illetve az idős, beteg hozzátartozók ápolása. A munkaerőpiacra való visszatérést nehezíti, hogy az inaktivitásban töltött időszak gyakran a munkavégző-képesség, a munkavégzéshez szükséges ismeretek és készségek megkopásához, a motiváció és az önbizalom elvesztéséhez vezet. A tény, hogy a nők ezen időszak alatt a mindennapi munkavégzéshez szükséges munkaaktivitási ritmusból is kiesnek, magánemberként nyilvánvalóan a munkaadók is elismerik, de a munka világában, profitorientált vezetőként sok esetben úgy gondolják, hogy nem engedhetik meg maguknak annak az időszaknak a finanszírozását, mely

alatt a munkába visszatérő nők ismét megszokják a mindennapos rutint, újra teljes értékű termelőerővé válnak.

Valamennyi logikát tehát tartalmazhat a munkaadó azon döntése, mely szerint a kisgyermekes anyák talán nem elég jó munkaerők, arra viszont a fentiek nem adnak magyarázatot, hogy az általános iskolás, vagy idősebb gyermek miért akadály.

A kulcs ismét részben a kizsákmányolhatóság, mert akinek gyermeke van, az szintén várhatóan kevesebb munkaórát dolgoztatható, többször kér szabadságot, vagy megy táppénzre, ha gyermeke megbetegszik, korábban akar elmenni a munkahelyről, ha iskolai-óvodai elintéznivalója akad, és túlóráztatása is nehezebb, mint a gyermektelen munkavállalóké, vagyis jóval kisebb mértékű gazdasági haszna származik belőle a munkáltatónak. Ha ez az állapot a „vidékiiséggel” párosul, akkor még inkább érhető a gyermekes anyák alkalmazásától való ódzkodás.

Az interjúkból az is kiderült, hogy a munkáltatók még a fiatalok, középiskolába járó gyermekek létét is rendkívül veszélyesnek ítélik, ezért az édesanyák, ha nem muszáj, nem beszélnek gyermekeik létezéséről. *„Nem fogom letagadni, hogy van gyerekem, de ha nem kérdeznak rá konkrétan, nem szoktam megemlíteni”* – nyilatkozott az egyik interjúalany. Ez a jelenség jól mutatja azt a kollektív vakságot, amely számos munkaadót jellemez: egy elöregedő társadalomban azt a munkavállalót – s rajta keresztül gyermekét, vagyis a társadalom jövőjét – büntetik, aki hozzájárul a társadalmi reprodukcióhoz. Erre a szűklátókörű, a pillanatnyi hasznot hajszoló magatartásra csakis valami tudományos fennkötséget minden tekintetben nélkülöző kifejezés illik.

Miként azt már fentebb láthattuk, az interjúalanyok, illetve a Makói Kistérség lakosainak iskolai végzettsége igen alacsony, erre a tényre panaszkodik az interjúalanyok közül 22 fő. Ez rányomja bélyegét a munkavállalási esélyeikre is, mert még a legtöbb alacsony végzettséget igénylő munkára is alkalmatlan az interjúalanyok jelentős része. Több interjúalany számolt be ugyanakkor arról, hogy érettségi nélkül még takarítónőnek vagy fodrásznak sem alkalmazták, holott az illetők hosszú éveket töltöttek az említett szakmákban, és nem értik, mi változott meg hirtelen körülöttük. Nyilvánvaló, hogy ezekben az esetekben a papírkórásnak nevezett jelenség tébolyult értelmezéséről kell beszelnünk a munkaadók részéről, mert az efféle kíváncsiak csakis irracionális irányból közelíthetők meg.

Bizonyos szakmák megszűnésével teljesen piacképtelenné váltak egyes interjúalanyok: így pl. a szövőnők, varrónők a könnyűipar leépülése kapcsán hosszú évek óta képtelenek elhelyezkedni, végzettségük pedig természetesen alacsony,

így nem juthatnak még annyi lehetőséghez sem, mint azon szakmák képviselői, akik esetleg egy-egy megüresedő álláshelyet végzettségükkel megkaparinthatnak.

A szakmai gyakorlat hiánya leginkább a frissen végzett fiatalokat, valamint a különböző tanfolyamokat végzett, de gyakorlati lehetőséget nem kapott személyeket érinti mintánkban, 10 fős részesedéssel. Problémát jelentenek azok a múltbeli döntések is, amelyeket még a Kádár-rendszer alatt, az erre a világra vonatkozó életlehetőségekre alapozva tettek az interjúalanyok, mert sokan szüleik tanácsára választottak szakmát az általános iskola után, de a szakmunkásvizsgát követően – minthogy idegenkedtek a családi béke érdekében megszerzett végzettségtől – egy percre sem dolgoztak az adott területen. Az ő szakmai tudásuk már régen elavult, ráadásul fel sem éleszthető az, amit be sem gyakoroltak.

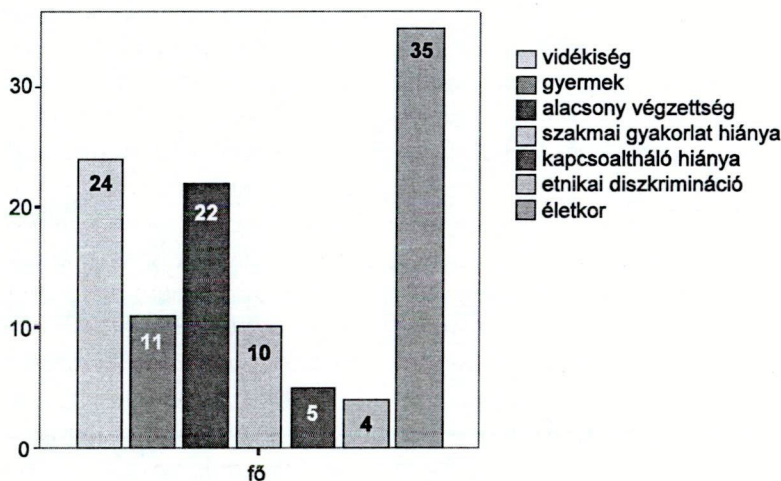
Kapcsolathálójukra, mint már rámutattunk nem igazán támaszkodnak a Makói Kistérség általunk megkérdezett inaktív személyei, ezért nem csoda, hogy csak 5 fő tartja ennek hiányát fontosnak a munkaerőpiacról való kimaradás okai között.

A megkérdezettek közül 4 fő tartja az etnikai diszkriminációt részben vagy egészben felelősnek munkaerőpiaci helyzetéért. Az interjúalanyok között viszonylag kevés cigány származású volt, közülük sem mindenki panaszkodott erre a problémára, de akik megemlítették, azok igen meggyőzően érveltek amellett, hogy a kistérség munkaadói között nem ritka az etnikai diszkrimináció. Néhányan arról számoltak be, hogy személyes munkakeresésük kapcsán több esetben el sem jutottak a felvételi beszélgetésig, mert nyíltan megmondta nekik a portás vagy a biztonsági őr, hogy cigányokra nincs szüksége a munkáltatónak. Máskor a telefonon megbeszélte állásinterjú torkoltt megalázó szituációba, amikor a munkáltató „nem azt kapta, amit várt”. Egy másik interjúalany szerint „hiába tiszta valaki és öltözik fel csinosan, ha van nem cigány jelentkező, akkor ő kapja az állást”.

A legtöbbször említett hátrány, amely a munkakeresésben akadályt gördít az interjúalanyok elé, az életkorral kapcsolatos, ezt 35 fő említette meg. Egyetlen kivétellel, mely a „túl fiatal” címkével látta el az interjúalanyt, itt az „idős” munkavállalók előtt épül áthághatatlan fal, minthogy a zömmel fizikai munkákra nem tartják őket alkalmasnak. Az „idős” kifejezés egyébként már a 35 évesekre is rátapad, de aki elmúlt 39 éves, annak már valóban aggódnia kell a munkahelykeresés során. Az interjúalanyok válaszai nem támasztják alá azt az általános hangoztatott állítást, hogy a fiatalabbakat azért alkalmazzák szívesebben, mert nem kell nekik annyit fizetni: a fizetési igények között ugyanis nem mutatható ki számottevő különbség az életkori csoportok mentén. Ugyanakkor itt is megfontolandó az, amit a kistérség polgármesterei megfogalmaztak 2006-ban a munkanélküliek egészségi és mentális állapotáról, számos esetben tehát a

munkáltatónak valószínűleg igaza van, ha az adott munkára alkalmatlannak találja a jelentkezőt.

Az elhelyezkedést gátló tényezők

Ha a 2006-os reprezentatív kutatásunk adataira alapozva a kistérség lakosságának munkahellyel rendelkező 40%-át életkori csoportokba rendezzük, láthatóvá válik, hogy a legfiatalabb, 18–24 éves korosztálynak jut a legkevesebb munkalehetőség, alig 2%-uk állítja ugyanis magáról, hogy folyamatosnak tekinthető munkaviszonya van. A 25–34 évesek a munkahellyel rendelkezőknek csaknem ötödét alkotják; míg a 35–44 éves korosztály 30%-ot; s csak alig több a 45–54 évesek aránya a dolgozó lakosok között (32%). Az 55 éven felülieknek pedig körülbelül 15%-a dolgozik valamilyen formában. Az **50 éven felüli munkanélküliek iskolai végzettség szerinti összetétele rendkívül kedvezőtlen:** több mint 50 százalékuk egyáltalán nem rendelkezik szakképzettséggel, és legalább ilyen arányú köztük azoknak a száma akiknek csak általános iskolai végzettsége van. Jelentős részük rendelkezik ugyan szakmunkás végzettséggel, egy egészen kis csoportjuk pedig felsőfokú végzettséggel, a tapasztalatok alapján azonban szakképzettségük struktúrája nem egyezik a helyi munkaerőpiac igényeivel, illetve szakmai ismereteik sokszor nem elég korszerűek.

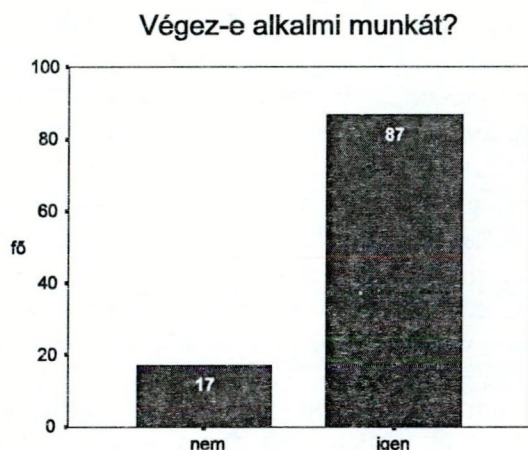
ALKALMI MUNKAVÉGZÉS

Mint látható, az interjúalanyok jelentős része, 87 fő végez alkalmi munkát, illetve, miként azt elmondják, legtöbben ebből élnek. Azoknál az interjúalanyoknál, akik állításuk szerint nem végeznek alkalmi munkát az interjúkészítők ugyanakkor szintén tapasztaltak be nem vallott alkalmi munkára vonatkozó jeleket: egyesek a diktafon kikapcsolása után elmondták, hogy bizony dolgoznak, de ezt nem hajlandóak egy megörökített beszélgetés folyamán kijelenteni, míg másoknál az életkörülmények, az udvarban álló gépkocsi, illetve más metakommunikatív jelek utaltak arra, hogy olyan többletjövedelemmel rendelkeznek, melyről nem akarnak beszámolni. A mért eredmények tehát nem teljesen pontosak, becslésünk szerint az interjúalanyok 95%-a ténylegesen végez alkalmi munkát.

Az alkalmi munkát végző interjúalanyok nagy részének van **Alkalmi Munkavállalói Könyve**, ennek **rendeltetéséről** azonban **nem sokat tudnak**. Nem tudják, hogy mekkora összegű napibér mekkora összegű közteherjegy beragasztását igényli, sőt sokan azt sem tudják, hogy nekik vagy a munkáltatónak kell(ene)-e beragasztani a közteherjegyeket. Nem tudják, hogy egy munkáltatónál mennyi időt dolgozhatnak, sőt azt sem tudják, hogy ragasztottak-e be nekik közteherjegyet. Nem tudják, hogy a könyvet az 1997. évi LXXIV. törvény szerint maguknál kellene tartani, állításuk szerint a munkába állásnál ezt begyűjtik, és annak végeztével kapják meg ismét. Sokan számolnak be arról is, hogy a visszakapott könyvekbe nem ragasztott semmit a munkáltató. Látható, hogy az alkalmi munkavállalás körüli káosz szinte fokozhatatlan, azt viszont nehéz megállapítani, hogy ezért a munkáltatók, vagy a munkavállalók tesznek-e többet. Mint-hogy a témához érdemben egyetlen interjúalany sem tudott hozzászólni, meg kell állapítanunk, hogy az alkalmi munkavállalás jórészt a feketegazdaságba bil-len át, holott az Alkalmi Munkavállalói Könyv és az ezt szabályozó rendelkezések éppen ennek az ellenkezőjét tűzik ki célul.

Néhány megkérdezett interjún kívül elmondta, hogy napi 8 órában dolgozik, de hiába kéri munkaadóját, hogy számára bejelentett, törvényes keretek között létesítsen munkaviszonyt, csak elbocsátással való fenyegetést kap cserébe, tehát el kell tűrnie ezt az állapotot. Tűrni azonban az alkalmi munkák során is kell: többen számoltak be az egyes munkaadóknál tapasztalható, leginkább Marx tollára illő állapotokról: megaláztatásról, kifizetetlen, illetve nem a megállapodásnak megfelelő munkabérekről, s emiatt hatalmas fluktuációról. Volt, aki a munkavállalás egyik feltételeként azt jelölte meg, hogy „*ne állatnak nézzék a dolgozót*”. Többen adtak hangot annak a véleményüknek, hogy állandó munkavi-

szonyt csakis állami cégnél vállalnának, mert a magánszemélyek munkaadóként megbízhatatlanok, kegyetlenek és nem hajlandók minimálbér feletti fizetést adni.

A legtöbb interjúalany (63 fő) napszámosmunkát vállal alkalmi munkaként, míg 25 fő egyéb, változó munkákat végez, 16-ukra pedig – állításuk szerint – nem vonatkozik ez a kategória. Az egyéb típusú alkalmi munkákról szóló beszámoló 40%-os arányban Makói válaszadóktól érkezett, ami logikus, hiszen a városi embernek van a legkevesebb lehetősége napszámba járni. Ezek az „egyéb” típusú munkák jellemzően szakmunkák – ácsmunka, autószerelés, illetve mindenféle kézügyességet igénylő munka, építkezéseken való segítség, kocsmai kiszolgálás – valamint többek végeznek lóval vagy gépkocsival fuvarozást is, de olyan válaszadó is akadt, aki vadászoknak vállal hajtást, vagy idős szomszédjai telkét-házát tartja rendben bizonyos összegért. A napszámosmunkák a Makói Kistérségre speciálisan jellemző mezőgazdasági tevékenységek: hagymaszedés, hagymapucolás, gyökérszedés, esetenként gombászás stb.

AZ ÁLLANDÓ MUNKAVISZONNYAL KAPCSOLATOS ATTITÜDÖK

Legelőször arra voltunk kíváncsiak, hogy miért tartják kívánatosnak az állandó munkaviszony meglétét a mintánkban szereplő inaktív személyek, vagyis milyen érveket hoznak fel a folyamatos, bejelentett munka mellett. Az interjúalanyok nagy többsége (100 fő) szerint ma Magyarországon a szégyenletesen alacsony bérek ellenére is megéri állandó munkaviszonyt létesíteni.

A legtöbben 67 fő az állandó munkaviszonyt a fix jövedelem és a **biztos anyagi háttér** miatt tartják kívánatosnak. E csoportban jelent meg az a vélemény is, hogy aki dolgozik, az „valaki”, tehát nem csak teng-leng a világban, ma itt, holnap amott, hanem áll mögötte egy cég, egy munkaadó, tehát **a munkaviszony az énkép egy kiterjesztett, pozitív vetületeként is funkcionál**. A többség, mint látjuk a munkaviszonyt nem mint a kései jövőt megalapozó, nyugdíjra, egészségügyi ellátásra jogosító tényezőt tekinti, hanem mint a közeljövő élethetőségének eszközét.

Egy kisebb csoport, 9 fő viszont éppen a **nyugdíjjogosultságot és a társadalombiztosítást** emelte ki, mint a folyamatos munkaviszony pozitívumait. Ők a minimálbért, mint alkalmi munkával megkereshető, vagy túlszárnyalható elemet nem igazán vették figyelembe, de tudták, hogy ezzel legalább valamiféle létminimumot biztosíthatnak maguknak azokra a napokra, amikor teljesítőképességük hanyatlani kezd.

A harmadik csoport, 22 fő mind a fix jövedelem, mind az anyagi biztonság, mind pedig a nyugdíjjogosultság és a társadalombiztosítás előnyeire rámutatott, a legtájékozottabb részét alkotva az interjúalanyoknak.

3 fő egyéb okokat említett az állandó munkaviszony pozitívumaként, és ugyanennyien voltak azok is, akik nem tartották hasznosnak azt, ha valaki törvényes keretek között dolgozik.

Többen említették ugyanakkor azt is, hogy az állandó munkaviszony pozitívuma az, hogy **hitelképessé** válik általa az ember.

A 2006-os reprezentatív kistérségi felmérésből kiderült, hogy a rossz anyagi és szociális helyzet mellett **a háztartások kevéssel több, mint egy negyedének (26,3%) van valamilyen adósságállománya** valamely pénzintézet, munkahely vagy magánszemély felé.

Van-e az Önök családjának tartozása, adóssága OTP-nek, vagy más banknak, munkahelynek, vagy esetleg magánszemélynek?

		Esetszám	Osszes eset %-a	Ervényes %	Cumulative Osszes eset %-a
Ervényes válasz	nincs	1570	69.4	73.7	73.7
	van	561	24.8	26.3	100.0
	Osszesen	2131	94.2	100.0	
Ervénytelen válasz	nem válaszolt	117	5.2		
	nem tudja	3	0.1		
	System	12	0.5		
	Osszesen	132	5.8		
Osszesen		2263	100.0		

(Forrás: A Makói Kistérség Szociálpolitikai Fejlesztési Programja)

Van-e az Önök családjának tartozása, adóssága OTP-nek, vagy más banknak, munkahelynek, vagy esetleg magánszemélynek? * Családi jövedelem

		Családi jövedelem kategorizálva (quartilis)				Osszesen
		60 eFt alatt	60-90 eFt	90-130 eFt	130 eFt felett	
nincs	Esetszám	379	337	274	558	1548
	%	88.6%	77.1%	67.3%	67.4%	73.7%
van	Esetszám	49	100	133	270	552
	%	11.4%	22.9%	32.7%	32.6%	26.3%
Osszesen	Esetszám	428	437	407	828	2100
	%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

(Forrás: A Makói Kistérség Szociálpolitikai Fejlesztési Programja)

A fenti táblázat azt mutatja, hogy a háztartások jövedelmi kategóriánkénti bontásban milyen arányban tartoznak. Még a legalacsonyabb jövedelmi kategóriába tartozó családok közül is több mint minden tizedik családnak (11,4%) van valamilyen tartozása.

Valamennyi törlesztési kötelezettségüket figyelembe véve a család havi jövedelmének kb. hány százalékát fordítják a hitel visszafizetésére?

N	Ervényes válasz	513
	Ervénytelen válasz	1750
	Átlag	24.04
	Módusz	20
	Szórás	15.469
	Minimum	1
	Maximum	98

(Forrás: A Makói Kistérség Szociálpolitikai Fejlesztési Programja)

Az adóssággal rendelkező háztartások átlagosan a család összes jövedelmének közel egy negyedét (24,04%) fordították törlesztésre 2006-ban a Makói Kistérségben. A legtöbb család a havi jövedelmének egyötödével törleszti adósságait. Mindebből következik, hogy a megkérdezett háztartások mindössze 18,7%-a tud valamennyit félretenni jövedelméből takarékoskodás céljából. A takarékoskodás leggyakoribb célja a váratlan eseményekre való tartalékképzés volt 2006-ban. Az összes említett takarékoskodási cél 52,4%-a váratlan esemény bekövetkeztére irányult, ezt követte az a takarékoskodási megfontolás, hogy betegség esetén „legyen mihez nyúlni”. Ez a magas arány (48,9%) valószínűleg az ingyenes orvosi ellátásban való bizalom erős hiányát is feltételezte – már egy évvel a reformpolitika begyűrűzése előtt.

Az interjúk vizsgálat során feltett azon kérdésre, hogy ha állandó munkaviszonyra tennének szert milyen fajta munkát vállalnának, a megkérdezettek nagy többsége 96 fő azt felelte, hogy bármilyet, 6 fő viszont csakis a szakmájában helyezkedne el, 2 fő pedig semmilyen munkát nem volna hajlandó tartósan végezni. Beszédes tény (noha az elemszám, interjúk vizsgálat lévén csekély), hogy mind a tizenkét 18–24 éves interjúalany azt válaszolta, hogy bármilyen munkát elvégezne. Gyanítható, hogy nekik még nem volt lehetőségük arra, hogy kipróbálják a választás lehetőségét, és egyfajta tanult tehetetlenséggel bármit elvállalnának, csak hogy munkához jussanak: nem tudják milyen alább adni valaminél, minthogy olyan korban és olyan helyen értek felnőtté, ahol és amikor már nem létezett számukra összehasonlítási alap.

Az interjúalanyok közül 15 fő nem utazna el kisebb-nagyobb távolságra lakóhelyéről egy munkahely kedvéért, vagyis nem lenne hajlandó 10–20–30–40 km-es távolságra ingázni, a túlnyomó többség 89 fő viszont hajlandó lenne meghozni ezt az áldozatot. Ezt a kérdést azonban úgy tettük fel, hogy az utiköltségtérítést megoldottnak véltük.

A 2006-os reprezentatív vizsgálat eredményei szerint a települések közül erőteljesen kiemelkedik Makó a többiekhez viszonyított magas helybentanulási és dolgozói arányával, ami nyilvánvalóan „régió-központ”-i szerepének tudható be. Csanádalbertiről, Klárafalváról, Óföldsékről és Nagyről viszont a tanulók és dolgozók több mint háromnegyed része kénytelen más településen dolgozni, illetve tanulni. Az utazás gyakoriságát tekintve legtöbb településen a napi rendszerességgel történő utazás a jellemző, Apátfalván, Magyarcsanádon, Makón, Csanádpalotán és Pitvaroson jellemző a 2–3 naponta vagy hetente történő utazás is.

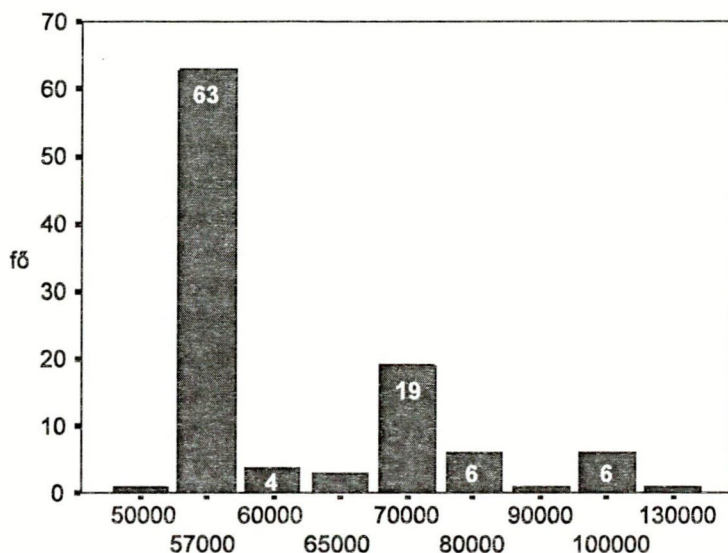
	Ezen a településen dolgozik vagy tanul? (2006)	
	nem	igen
Makó	19.2%	80.8%
Csanádpalota	46.9%	53.1%
Apátfalva	47.7%	52.3%
Kiszombor	48.5%	51.5%
Királyhegyes	48.9%	51.1%
Földeák	52.3%	47.7%
Pitvaros	52.3%	47.7%
Magyarcsanak	61.7%	38.3%
Nagyfak	62.7%	37.3%
Ferencszallas	66.0%	34.0%
Kővegy	69.4%	30.6%
Maroslele	69.7%	30.3%
Ambrozfalva	70.0%	30.0%
Csanádalberti	76.7%	23.3%
Klarafalva	76.8%	23.2%
Oroldak	84.8%	15.2%
Nagyér	91.7%	8.3%

(Forrás: A Makói Kistérség Szociálpolitikai Fejlesztési Programja)

A 2007-es interjúalanyok közül 35 fő nem vállalna hétvégi munkát, ha ez a feltétel is hozzátartozna ahhoz, hogy végre állandó munkaviszonyt létesíthessen, 69 főnek viszont ez sem jelentene akadályt. A többműszakos munkarendet 33-an utasítanák vissza, 71 interjúalany azonban erre a kitéételre is igent mondana.

A fizetési igényekkel kapcsolatban ismét azt kellett tapasztalnunk, hogy az interjúalanyok körében rendkívüli a rezignáltság, a minden mindegy-állapot: 63 fő ugyanis elmerne dolgozni a mindenkor minimálbérért is. Nettó összegeket kérdeztünk, hogy pontos képet kaphassunk arról, hogy mekkora kézhez kapott jövedelemből képzelik el a mindennapok átvészelését. Egy másik nagyobb csoportot képeznek azok, (18 fő) akik minimum nettó 70.000 Ft-ért vállalnának állandó munkaviszonyt. 6 főt képviselnek azok, akik 100.000-Ft körüli minimális nettó keresetre vágnak, és mindössze egyetlen interjúalany mert nagyot álmodni: ő 130.000 Ft-ért volna hajlandó elmenni dolgozni. Az átlagos minimálisan elvárt nettó jövedelem 64.500 Ft-ra rúg a Makói Kistérség 104 inaktív interjúalanyának közlése szerint, ami rendkívüli realitásérzékről tesz tanúbizonyságot: a legtöbben tudják, hogy saját illetve lakóhelyük adottságai révén a jelenlegi gazdasági helyzetben – ha szerencséjük van és munkát találnak – ennyire számíthatnak.

Fizetési igény

A 2006-ban a Makói Kistérség 2.263 háztartását érintő felmérésben az egy főre eső havi átlagos jövedelmet 49.447 Ft-nak találtuk. A családi jövedelem és az eltartott háztartástagok hányadosa szerint a legtöbben (62%) havi 50.000 Ft-nál kevesebb pénzből élnek, a megkérdezettek kevéssel több, mint egyharmada (36,2%) pedig, havi 50–100 ezer forint közötti összegből gazdálkodik, és 2% alatt van azon kistérségi lakosok aránya, akik 100.000 Ft feletti jövedelmet tudhatnak magukénak.

Megjegyzendő, hogy a lakosság jelentős részét kitevő idősök alacsony nyugdíja jelentősen rontotta az arányt, de látható, hogy a nem nyugdíjból élők jövedelme is leginkább 50–100.000 Ft között volt, az elfogadhatónak tartott egy főre eső átlagos havi jövedelem pedig a megkérdezettek válaszai alapján 87.824 Ft volt 2006-ban, amely az országosnak alig több, mint fele.

A 2006-os felmérés során az anyagi helyzet mellett a kistérségben élő családok vagyoni helyzetét is próbáltuk feltérképezni. A legtöbb családnak mezőgazdasági ingatlan tulajdona van. A megkérdezettek az összes említett vagyontárgy 73,9%-ában számoltak be mezőgazdasági ingatlan létezéséről. Ezt követi az öt évesnél fiatalabb gépkocsik tulajdona az összes említett vagyon 27,8%-ában, és nem sokkal kevesebb a másik lakóingatlannal bírók aránya, amely 24,4%.

Az interjúalanyok közül 2007-ben sokan számoltak be arról, hogy önellátási céllal saját kertjükben, esetleg földjükön mezőgazdasági tevékenységet folytat-

nak. Mindez jól alátámasztja a 2006-os kutatás eredményét, amely rámutatott, hogy az országos átlaghoz képest kimondottan rossz anyagi helyzet, valamint a kistérség rurális jellemzői egyértelmű magyarázatot adnak arra, hogy a kistérségben élő családok elsősorban önellátási céllal, másodsorban pedig kiegészítő jövedelemszerzés céljából nagy arányban gazdálkodnak.

Legjellemzőbb gazdálkodói tevékenység a haszonállat tartása, amely a gazdálkodási formák több mint háromnegyedét, 78,8%-ot tesz ki. Az esetek nem kis arányában (68,7%) végeznek a Makói Kistérségben élő családok egyéb földművelő, kertészeti tevékenységet is.

A kérdőívre 2006-ban válaszoló 2263 háztartásból 1591-ben számoltak be gazdálkodási tevékenységről, ami a háztartások 70%-át jelenti. A gazdálkodási tevékenységet folytató háztartások legnagyobb arányban, az esetek 72,4%-ában csak saját fogyasztásra termeltek. Az önellátás mellett értékesítési céllal a megkérdezett családok kevéssel több, mint egyötöde 22,6%-a végzett mezőgazdasági tevékenységet, és csupán a háztartások 5% volt az, ahol kimondottan piaci értékesítés céljából gazdálkodtak. Valószínűsíthetjük, hogy az állattartó tevékenységet folytató háztartások közel egyharmada (30,6%) háztáji gazdaság, hiszen mezőgazdasági ingatlan hiányában folytatják ezt a tevékenységet. Összességében elmondható, hogy a mezőgazdasági termelő tevékenységet végző háztartások leginkább saját fogyasztási és nem piaci értékesítés céljából gazdálkodnak. Ennek valószínűleg három fő magyarázata van:

1. a rossz anyagi helyzet ilyen jellegű kompenzációs kényszere;
2. a mezőgazdasági termékek alacsony piaci ára;
3. a paraszti hagyományok továbbélése, a földhöz való ragaszkodás.

AZ INTERJÚALANYOK JÖVŐKÉPE

Az interjúalanyok nagyobbik hányada, 55 fő szerint az állapot – a melybe inaktivitása révén került – tartós, és nem igazán látnak kilábalási lehetőséget belőle. 41 fő reménykedik, hogy jobbra fordulhat a sorsa, bár konkrét elképzelésekkel csak kevesen állnak elő. 8% nem tudja, mit hoz a jövő, így ők, ha nem is az 53%-nyi pesszimistákhoz tartoznak, de azt sem lehet mondani róluk, hogy elképzelésük lenne a közelebbi vagy távolabbi jövő derűsebb kilátásairól.

Számos interjúalany bevallja, hogy depressziós, sokaknak csak a hangjából érződik a minden mindegy-hangulat, de akadt olyan is, aki a „lát e reményt a jelenlegi helyzetéből való kilábalásra?” kérdés hallatán elsírta magát. A helyzetet

jól ábrázolja az „a cső vége be van hegesztve már nekem” kijelentés, mely egy 50-es éveiben járó interjúalanytól származik. Egy másik vélemény:

„ha lennének munkahelyek, mint régen, lenne remény, de megszűnt minden. A sok embert dobták, alul vannak, mint a béka segge. Régen bármikor lehetett munkahelyet váltani. Ha nem létesítenek munkahelyeket, nem változik semmi.”

Ezekből a mondatokból látszik, hogy azok a zömmel idősebb interjúalanyok, akiknek megadta a sors, hogy viszonylag hosszabb ideig dolgozhassanak, s énükbe az épüljön be, hogy egy társadalom hasznos, dolgozó tagjai, mekkora pontot kaptak az 1989 utáni változásoktól, amikor szinte pillanatok alatt elpárolgott az a világ, amellyel szándékosan eltakarták előlük a kapitalizmus minden napjait. S hogy még ez se legyen elég, 19. századi vadkapitalista viszonyok közé dobták ezeket az öngondoskodásról tudományos alapossággal leszoktatott generációkat. Ezek a tapasztalatok szülik az ilyen mondatokat:

„én sötétséget látok csak, ami arra utal, hogy a társadalomnak nincs rám szüksége és nem is segít rajtam ... a társadalom kivetette a 40 felettieket”

„csodára várok, mert a helyzet reménytelen”

„ebben a világban nincs reményem már semmire”

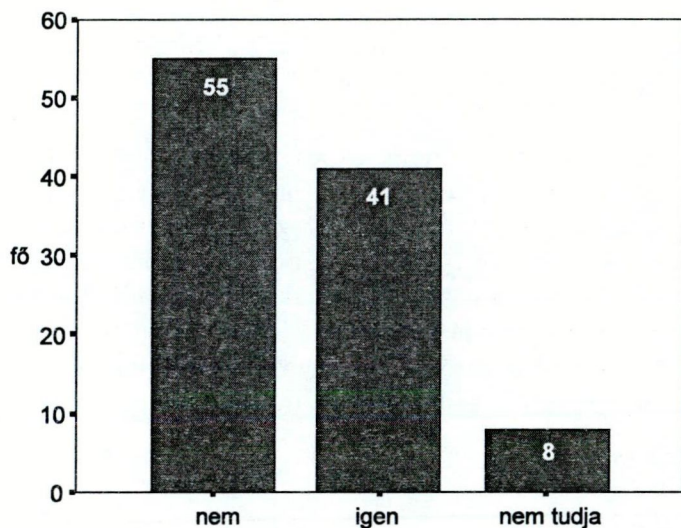
Általános a feleslegesség érzése, azok, akik nem látnak reményt a változásra, úgy képzelik, hogy minden ugyanilyen marad körülöttük, vagy csak rosszabb lesz. Sokan látják előre, hogy az életkor növekedésével arányosan sorsuk is egyre rosszabbra fordul. Van, aki szerint „ha lesz mit, dolgozok, ha nem, akkor segélyből élek”; más viszont úgy véli, „nem érdemes tervezni, ezen a környéken nincs semmi”.

Az interjúkészítés során szándékosan nem próbáltuk politikai síkra terelni a beszélgetést, néhányan azonban igyekeztek rámutatni azon összefüggésekre, amelyek áldozatainak érzik magukat. Többen kifejtették, hogy „a Kádár rendszerben azért büntettek, ha nem dolgoztam, ma pedig azért büntetnek, mert dolgozni akarok”.

Még azok sem terveznek semmi különösöt, akik szerint van kilábalási esély a jelenlegi állapotokból. Van, aki azt mondja, hogy „muszáj munkát találnia”; mások a képzéseken szerzett új szakmájukban bíznak, de sokan csak arra vágnak, hogy felújíthassák a házukat. Van, aki kívülről várja a megoldást: „bízok az új polgármesterben, hátha munkahelyeket teremt”; de sokak előtt lebeg egy sikeres leszázelékkoltatás, rokkanttá nyilvánítás, mellyel maguk mögött hagyhatnák a munkanélküliség és az alkalmi munkák világát, élvezve a nyomorúságos, de legalább fix nyugdíjat. Vannak, akik a kistérség, vagy az ország elhagyását fontolgatják, kezdőtökét gyűjtene, s ennek reményében akarnak munkát találni.

Lát-e reményt a jelenlegi helyzetből való kilábalásra?

Ezek a jövőre vonatkozó többé-kevésbé pesszimista elképzelések nem meglepőek: a különböző megélhetési gondok egyáltalán nem ismeretlenek a kistérségben. 2006-ban a megkérdezett családok felénél már előfordult olyan eset, amikor pénzhány miatt kevesebbet fűtöttek, a nélkülözés típusai között ez a leggyakoribb említett eset, az összes említett típus 85%-a. A háztartások közel egyharmadánál (31,5%) fordult elő olyan eset, hogy nem jutott pénz a rezsi-költségekre. A családok közel egyötöde (18,5%) került 2005 olyan helyzetbe, hogy még enni-valóra sem volt elég pénzüik. A háztartások jövedelmi kategóriánkénti besorolása és a nélkülözések típusainak egybevetése során kiderült, hogy még a legmagasabb jövedelmi csoportban is igen gyakoriak a nélkülözés különféle esetei. Ezek az adatok a kistérség nagyfokú elszegényedtségére és a halmozottan hátrányos szociális helyzetű családok igen magas arányára engednek következtetni.

A kimondottan rossz anyagi és szociális helyzet ellenére 2006-ban csak a megkérdezett háztartások 2,6%-a nyilatkozott úgy, hogy nélkülözések között élnek, és csak 12,3%-a úgy, hogy hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak. A legtöbben úgy érezték (45,1%), hogy éppen, hogy kijönnek havi jövedelmükből, és 38,1% volt azok aránya, akik úgy vélték, hogy beosztással jól kijönnek. Eszerint az országos átlag feléből sokan viszonylag jól meg tudnak élni, ami a civilizációs igényszint csökkenésével magyarázható: ahhoz képest, amit maguk körül látnak, sokan tényleg elégedettnek mondhatják magukat.

Szignifikáns eltérés mutatható ki a szubjektív anyagi helyzet átlagos megítélése és a korcsoportos hovatartozás között. Ezek szerint legkevésbé a 41–63 éves korosztály elégedett jövedelmi helyzetével, legjobban pedig a 63 év felettiek, amiből látható, hogy a legaktívabbak érzik, hogy munkájuk ellenértékét nem igazán kápják meg.

További, a jövőképet rontó tényező lehet az az általános tapasztalat, ami a települések negatívumaira vonatkozik. Nyilvánvaló, hogy a tárgyi kultúra leromlása vagy fejletlensége hatással van az itt élők közérzetére is, s a legelesettebbek erre talán még érzékenyebbek. Ha ugyanis körülnézünk a Makói Kistérségben, számos esetben még akkor is elszomorodhatunk, ha van munkánk, tervezhető jövőnk. A lakások több mint fele például vályogból épült a térségben, és mintegy ötöd részük alapozás nélkül. Modern építőanyagból (új típusú falazóblokkból) a lakások mintegy tized része épült csupán. Az alapvető közművekkel való ellátottság tekintetében szinte teljes körűnek tekinthető a villannyal való ellátottság a kistérség lakásaiban, jónak minősíthető a vezetékes vízzel való ellátottság is, gázzal már kisebb mértékben rendelkeznek a lakások, és a vonalas telefonnal való ellátottság is igen csekély. Szennyvíz elvezető csatornával a kistérség lakásainak mindössze 12%-a rendelkezik. A lakások közel 10%-ában nincs melegvízellátás, 17,9%-ában nincs vízöblítéses WC, 10,5%-ában nincs fürdőszoba.

Mint említettük, sokan számoltak be arról, hogy „itt nincs semmi”, s ezért nem remélnek változást a jövőtől. A 2006-os felmérésből világosan látható, hogy a települési életfeltételek közül messze legmagasabb az elégedetlenség a munkavállalási lehetőségekkel. A másik három fontos elégedetlenségi forrás az utak és járdák állapota, a szennyvízelvezetés, ill. a szórakozási lehetőségek hiánya. A makói kistérség megkérdezett lakóinak válaszai alapján egyértelmű feladat-sort lehet megfogalmazni:

- ❖ a munkavállalási lehetőségek bővítése: 73 %
- ❖ utak, járdák állapotának javítása : 38 %
- ❖ szennyvízelvezetés, csatornázás: 27 %
- ❖ az egészségügyi ellátás javítása: 16 %
- ❖ belvíz elvezetés: 15 %
- ❖ szórakozási lehetőségek javítása: 11%

Főként az idős emberek sérelmezik, hogy a járdák állapota folyamatosan romlik, de a közutak is egyre balesetveszélyesebbek. Sok gondot okoz a szennyvízelvezetés megoldatlansága is, illetve részben ezzel kapcsolatos – az önmagában is bosszantó, a mezőgazdasági munkákat késleltető, vagy éppen lehetetlenné tevő – belvíz okozta károk folyamatos megléte.

MOBILITÁSI HAJLANDÓSÁG

2007-ben a döntő többség (71 fő) nem költözne el sehová lakhelyéről, sem bel-
földi, sem külföldi munkavállalásra nem lenne hajlandó a jelenlegi állapotok ja-
vítása érdekében. 25 fő Magyarországon belül hajlandó lenne megváltoztatni
lakhelyét, 5 fő pedig hajlandó lenne akár itthon, akár külföldön újrakezdeni az
életét, ha erre lehetősége volna, és mindössze 3 fő azoknak az aránya, akik csak
a külföldre való költözést tudják elképzelni, ha lakhelyük elhagyására határoz-
nák el magukat. Összesen tehát 8 interjúalany lenne hajlandó hosszabb időre el-
hagyni Magyarországot, míg az országon belüli költözésben 30 fő lenne érdekelt.

Látható, hogy a vidéki emberek nem igazán nevezhetők mobil populációnak,
de erre számos magyarázattal is szolgálnak.

A Magyarországon belüli elköltözést fontolgatók nagyobbik része a Dunán-
túlt jelölte meg lehetséges célnak; de majdnem ugyanennyien bárhová elköltöz-
nének, ahol munkát találnának; Budapestet 8 fő választaná; míg 4-en nem hagy-
nák el Csongrád megyét. A külföldre települni szándékozó kevesek célországai
Anglia, Ausztria, Németország, Svájc, Új-Zéland és az USA voltak.

Sokan azért nem gondolnak komolyan a költözésre, mert tudják, hogy jelen-
legi lakóingatlanukért cserébe másik, saját ingatlant nem tudnának vásárolni, így
a kezdőtőke sem lenne megoldott az új élethez. A kistérség 17 települése közül
7-ben (Ambrózfalva, Nagyér, Köveg, Magyarcsanád, Királyhegyes, Nagylak
és Pitvaros) 2–3 millió Forintra becsülik az ingatlanok értékét a 2006-ban meg-
kérdezett lakosok. További három településen (Csanádpalota, Csanádalbertyi,
Óföldsé) 3.3–3.7 millió Ft közé, és csak hat másik kistérség (Apátfalva,
Maroslele, Földsé, Kiszombor, Klárafalva, Ferencszállás), valamint Makó váro-
sának lakosai gondolják úgy, hogy lakóingatlanuk értéke 4–8 millió Ft közé esik.
Azzal tehát mindenki tisztában van, hogy ha a Makói Kistérségben felégeti maga
mögött a talajt és tulajdonképpen ingatlantulajdon nélküli, albérletező szeren-
celovaggá válik, akkor két szék közül könnyen a padlóra eshet, és beállhat a
hajléktalanok közé, ha az új munkaviszonya is megszűnne és ismét nem találna
másikat. Ahogy az egyik interjúalany fogalmazott:

*„ha eladom a házam és elmegyek a Dunántúlra, de nem jön össze a dolog, akkor mit
csináljak? Menjek a híd alá?”*

A megoldást mindenképpen az jelenthetné, ha emberhez méltó fizetésből élve
valóban követhető lenne a konjunktúra a fizikai térben is, így egy nyugat-euró-
pai munkavállalóhoz hasonlóan a Magyarországon dolgozni vágyók is munka-

helyet válthatnának úgy, hogy fizetésükből telne bérlakásra és egyéb költségekre egyaránt.

Végül pedig az interjúalanyoktól azt is megtudhattuk, hogy sokan nem kedvelik az amerikai típusú „munkahelykergetést”, vándorlást a világban. Nyilvánvaló tehát, hogy 50 évnyi légvárépítés sem tudta teljesen elfeledtetni az alapvetően paraszti gondolkodású vidéki emberrel a szülőföldre való kötődést, a helyben boldogulás igényét – ami nem feltétlenül baj.

A **mobilitás hiányáról** a településhez való kötődés is bizonyítékkal szolgál. A Makói Kistérségben élők többsége – a 2006-os vizsgálat alapján – szeret a településén élni. Összességében az itt élők 90 %-át pozitív érzelmi viszony jellemzi lakóhelye iránt, 70%-uk pedig erős érzelmi kötődésről számol be („kifejezetten szeretek itt élni”). Ötfokú skálán mérve az érzelmi viszonyulás 3,6-es átlagot (tehát pozitív viszonyulást) mutatott. Egyetlen település volt csupán, ahol a viszony inkább a negatívba hajlik, mégpedig Ambrózfalva, a maga 2,9-es átlagával. Összefüggés van a településhez való érzelmi kötődés és a költözési szándék előfordulási gyakorisága között: ahol alacsonyabb az érzelmi kötődés átlagértéke, ott magasabb arányú a költözési szándék (felmerülése). 2006-ban összességében a megkérdezettek 18 %-a gondolt már komolyan a költözésre.

A makói kistérség tehát megfelelő számú lokálpatriótával bír, a többség tősgyökeres lakos és szereti lakhelyét, melynek elhagyására leginkább a munkalehetőségek szűkössége és az – ezzel legtöbbször összefüggő – anyagi problémák ösztönzik. Nem problémamentes ugyanakkor ez az együttélés a települést mégannyira szerető lakosok között sem: irigységre, „romakérdésre”, a betelepülőkkel szembeni előítéletre – ezt láthattuk a közmunkák odaítélésénél – és munkanélküliség miatt polarizálódott társadalmi csoportok negatív megítélésére jócskán rámutat a kistérségben végzett kérdőíves felmérés, de a 2007-es interjúk vizsgálatnál is felmerült, hogy a munkanélkülieket sokszor lenézik a települések szerencsésebb lakosai.

ÖSSZEGZÉS

A vizsgálat során 104 interjú készült körülbelül 22 óra terjedelemben. A legtöbb interjút Makón (36 db), a kistérség központjában, míg a fennmaradó 68 interjút a kistérség 16 másik településén készítettük.

Megállapítottuk, hogy az interjúalanyok a legritkább esetben laknak egyedül, a háztartások ugyanis, melyekből az interjúalanyok kikerültek leginkább két-három, (mintegy 60 fő), illetve négy vagy annál több főből állnak, annak ellenére, hogy – amint arra a 2006-os *A Makói Kistérség szociálpolitikai fejlesztési programja* (a továbbiakban röviden csak 2006-os vizsgálat) rámutatott – Makói Kistérségben rendkívül elterjedtek az egyfős háztartások (30%) is. Ebből arra lehet következtetni, hogy az inaktív létmód szinte senkinél nem teszi lehetővé, hogy egyedül éljen, mert szükség van a szülők, családtagok jövedelmére, vagy a gyermekek után járó családi pótlékra ahhoz, hogy az inaktív személy rendszertelen jövedelmeiből valahogy meg tudjon élni.

Évtizedes trendnek mondható, hogy az inaktívak között felülreprezentáltak a nők, és bár vizsgálatunk ezen kvalitatív része nem reprezentatív, de az interjúalanyok kiválasztásánál figyelembe vettük ezt a tényt, 59 nővel és 41 férfival készült interjú.

Az interjúalanyok iskolai végzettsége nagyban befolyásolja munkaerő-piaci helyzetüket, és rámutat az inaktivitás egyik fő okára is: az interjúalanyok többsége (84 fő) ugyanis arról számolt be a beszélgetések során, hogy nem rendelkezik érettségi bizonyítvánnyal. Az érettségivel nem rendelkezők közül 46 főnek van szakmunkás-, illetve szakiskolai végzettsége, 38 főnek tehát nincs az alapfokú oktatáson túlnyúló képzettséget igazoló okirata. Mindez az inaktívak nagy részét a kistérségben olyan fizikai munkák elvégzésére kényszeríti, ahol a munkaerőpiac ezen szegmensében rendkívül nagy konkurensei egymásnak: a munkaadók válogathatnak a jelöltek között, bármikor lecserélhetik őket, ha valamilyen okból nem elégedettek velük.

Az interjúalanyok derékhatárát korcsoportok szerint a 25–49 évesek alkotják, de a 18–24 és az 50–64 éves korosztályból is készítettünk annyi interjút, hogy a munkaképes lakosság minden tipikus életkori csoportjának problémáit feltérképezhessük.

Az interjúalanyok közül mindössze 15 főről mondható el, hogy csak az utóbbi időben (0–6 hónap) vált inaktívvá, vagyis nem tartósan munkanélküli. A túlnyomó többség 7–109, vagy még ennél is több hónapja él ebben az állapotban. Aggasztó, hogy az interjúalanyok 64%-a a tartós munkanélküliséget sokszorosán meghaladó 25, vagy ennél több hónapja nem állt folyamatos munkaviszonyban.

A munkaviszony megszűnésének okai általában a következők voltak:

1. 26 főnek megszűnt a munkahelye,
2. 25 főnél egyéb okok játszottak szerepet a munkaviszony megszűnésekor (vállalkozó volt, de tönkrement, gyeseen volt és nem vették vissza a munkahelyére stb.).
3. 21 főnek felmondtak
4. 14 fő felmondott
5. 10 főt létszámcsökkentés miatt küldtek el
6. 4 főnek iskolai befejezése óta még nem volt munkaviszonya

Az interjúalanyok közül 95-en nyilatkoztak úgy, hogy regisztrált munkanélküliek, mely állítás sok esetben ellentmondott az interjú további részében elmondottaknak, ugyanis a munkaügyi központtal munkahelykeresés folytán mindössze 20 interjúalany állt kapcsolatban.

Segélyt az interjúalanyok közül 49-en kapnak valamilyen formában, a munkaügyi központ vagy más szervezet által támogatott tanfolyamot pedig mindössze 26-an végeztek a kutatás alatt illetve az utóbbi időben. A munkaügyi központban álláskeresési tanácsadást (önéletrajzírási segítség, állásinterjúval való megjelenés, viselkedés) 31 fő kapott; közmunkát 16-an végeztek (és többen megjegyezték, hogy a közmunkához nem árt a protekció).

Az interjúalanyok nagy többsége – 95 fő – szeretne állandó munkaviszonyt létesíteni; 87-en számoltak be arról, hogy az utóbbi néhány hónapban megpróbáltak elhelyezkedni. A munkakeresésnél legtöbbször használt módszer a munkáltatók személyes felkeresése; a második a hirdetésre való válaszolás; harmadik az ismerősök révén, kapcsolati tőkével megszerzett információk hasznosítása; negyedik helyen áll az internethasználat (melyhez leginkább a munkaügyi központban férnek hozzá az inaktívak); és csak az ötödik helyen áll a munkaügyi központ segítségének igénybevétele. Az előbb felsorolt módszereket természetesen párhuzamosan alkalmazzák az interjúalanyok, és ritka, hogy valaki csak egy álláskeresési stratégiát alkalmaz – akik mégiscsak egyetlen módszerrel keresnek munkát, azok között túlerepresentáltak a képzetlenek, akik időnként gyalog bejárják a lehetséges munkahelyeket, azt tudakolva, hogy van-e munkásfelvétel. Az összes itt említett módszerrel egyszerre csak az interjúalanyok 10%-a él.

Az elhelyezkedést gátló tényezők között vezet az életkor, erről 34-en számoltak be az interjúk során: azokat a jobbára fizikai munkákat, melyeket az interjúalanyok megpályázhatnak, legszívesebben a fiatalabbaknak adják a munkáltatók, így aki a negyvenes éveikhez közelít, ezen munkák elnyerésére már kevesebb eséllyel pályázhat a kistérségben.

A második leggyakrabban hangoztatott elhelyezkedést gátló tényező az úgynevezett „vidékiség”, amely két tulajdonságot takar: egyrészt azt, hogy a vidéki embernek utiköltség-támogatást kell adni, hogy eljuthasson általában nem a lakóhelyén található munkahelyére, másodsorban pedig haza is kell jutnia valahogy, tehát nem túlóráztható, nem használható ki olyan mértékben mint egy helyi munkavállaló.

A harmadik helyen áll az **alacsony végzettség**, a negyedik helyen álló érv pedig a **gyermekes anyáktól származik**, ami hasonló okokkal magyarázható mint a „vidékiség”: az édesanyáknak gyakran akad óvodai-iskolai elfoglaltsága, és nekik is haza kell érni gyermekükhöz, így kevésbé túlórázthatók.

A **szakmai gyakorlat hiánya** az ötödik helyen álló érv – mert akinek van szakmája, sokszor már évek óta nem gyakorolta, akinek pedig nincs, attól elvárni sem lehet, hogy professzionálisan értsen valamihez (a támogatott tanfolyamot végzetteknek pedig nem biztosítanak elég hosszú szakmai gyakorlatot).

Csak a hatodik helyen áll az említések gyakoriságában a **kapcsolatháló hiánya**, végezetül hetediként az **etnikai diszkrimináció** következik. Természetesen e tényezők is együtt járnak, ritka, hogy valaki csak egyetlen okot említ.

Alkalmi munkát az interjúalanyok túlnyomó többsége (84 fő) végez, és bár a legtöbben hangoztatják, hogy alkalmi munkavállalói könyvvvel dolgoznak, erről az intézményről láthatóan alig tudnak valamit, így az alkalmi munkavállalói könyv szerepe – az interjúk alapján legalábbis – megkérdőjelezhető a munkavállalás során. Az alkalmi munka általában napszám (61 fő), míg egy kisebb csoport bármiféle munkát elvégez (ezek általában szakmunkák, fuvarozás, egyéb segítő tevékenység).

Az interjúalanyok szerint (96 fő) **megéri állandó munkaviszonyt létesíteni**, s ennek okát a legtöbben (64 fő) a **fix jövedelemmel és a biztonságos anyagi háttérrel** magyarázzák; 21-en a **fix jövedelem és a biztonságos anyagi háttér mellett a nyugdíjjogosultságot és a társadalombiztosítási ellátást** is megemlítették; míg 9 fő mindössze a **nyugdíjjogosultságot és a társadalombiztosítási ellátást** hozta fel pozitívumként, hárman pedig egyéb okokat említettek.

Az interjúalanyok közül majdnem mindenki (92 fő) **bármilyen munkát elvállalna**, hatan viszont kizárólag a szakmájukban helyezkednének el, ketten pedig semmilyen körülmények között nem dolgoznának. Az interjúalanyok közül 86 fő hajlandó lenne ingázni munkahelyéről; és a **legtöbben több műszakban valamint hétvégén is dolgoznának.**

Az interjúalanyok által **átlagosan elvárt minimális nettó jövedelem 64.500 Ft**, a legtöbben tehát minimálbérért is dolgoznának, a legmagasabb igényelt nettó fizetés 130.000 Ft volt.

A megkérdezettek jövőképe azt tükrözi, hogy jelenlegi helyzetükből a közeljövőben nemigen látnak kilábalási lehetőséget. Az interjúalanyok mintegy fele (53 fő) egyáltalán nem tudja elképzelni, hogy kikecmeregjen szorult helyzetéből; 39-en pedig látnak még jelenlegi helyzetükből kiutat; 8-an pedig teljesen bizonytalanok voltak jövőjüket illetően.

Azonban az a 39 interjúalany, aki helyzetének javulását reméli sem szó igazán nagyraavágó terveket: egyesek a házukat szeretnék javíttatni, mások **leszállékkoltatásra, rokkantnyugdíjazásra vagy minimálbéres állásra számítanak**, néhányan pedig az **elköltözésben** reménykednek.

A **mobilitási hajlandóság** az interjúkban elmondottak alapján igen kicsi: az interjúalanyok részint kötődnek szülőföldjükhöz, részint viszont – bár többen szeretnének elköltözni a jobb megélhetés reményében – erre **kezdőtőke híján** esélytelenek, s ezzel tisztában is vannak. Hiába adnák el ugyanis lakóingatlanjaikat vagy egyéb értéktárgyukat, a Dunántúlon vagy Budapesten nem kapnának érte még egy romos lakást sem, ezért tudják, hogy ha elpártolna tőlük a szerencse, még visszavonulniuk sem lenne hova. A többség (68 fő) nem költözne el a Makói Kistérségből, míg 29-en Magyarországon belül hajlandóak lennének lakóhelyváltásra, és mindössze nyolcan gondoltak külföldi munkavállalásra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FAZEKAS KÁROLY-TELEGDY ÁLMOS: Munkaerőpiaci Tükör 2006, MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- FERGE ZSUZSA: Struktúra és egyenlőtlenségek a régi államszocializmusban és az újkapitalizmusban, Szociológiai Szemle 2002/4.
- KEMÉNY ISTVÁN: A teljes foglalkoztatástól a munkanélküliségig és a láthatatlan gazdaságig Kisebbségkutatás, 2000, 4. szám.
- KSH Statisztikai Évkönyv: Csongrád megye 2006.
- KSH Statisztikai tájékoztató, Csongrád megye 2006/4.
- MONOSTORI JUDIT: A szegénység és az életciklus összefüggései Statisztikai Szemle, 84. évfolyam 4. szám.
- Munkaerő-piaci helyzetkép, KSH, 2006.
- PÁSZKA IMRE: Narratív történetformák. A megértő szociológia nézőpontjából. Belvedere Meridionale, Szeged 2007.
- RÁCZ ATTILA: Munkanélküliség, munkaaktivitás és munkavállalási hajlandóság a Makói Kistérségben (2006) In: Rác Attila (szerk): Város és Vidéke. Településszociológiai Tanulmányok 2003–2006 Belvedere, Szeged 2007.
- REGIO-DATA TÁRSADALOMKUTATÓ ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI TANÁCSADÓ BT. – SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM SZOCIOLÓGIA TANSZÉKE: A Makói Kistérség szociálpolitikai fejlesztési programja 2006.